

OZRAČJE PUČKOG NABOŽNOG ŠTIVA, VJERE I VJEROVANJA U PRIPOVIJEDANJU O ZBIVANJIMA IZ SVAKODNEVNOG I OSOBNOG ŽIVOTA

Na primjerima kazivanja snimljenih
u Cerniku kraj Nove Gradiške, 1987. godine.

Divna Zečević
Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb

Istraživački rad i analize snimljenih pripovijedanja vodila sam s uvjerenjem o nedjeljivosti životnog i književnog iskustva, *s mišlju da književno iskustvo uslovljava životno iskustvo*. U svakodnevnim razgovorima književno iskustvo postaje ponovno književno produktivno kao sastavni dio čovjekova pogleda na svijet. Ispričani doživljaji i događaji oblikuju se ne samo u toku kazivanja pod utjecajem pročitano i slušanog pučkog nabožno-poučnog štiva, nego doživljaji, i događaji bivaju zapaženi zahvaljujući upravo tom štivu. Analiza obuhvaća uz svakodnevni nabožni kontekst i metafizičko iskustvo, pripovijedanje na arhetipskom predlošku biblijske priče o Davidu i Golijatu, zatim književni model života svetice kao i egzempel u svakodnevnom razgovoru.

I.

Plan terenskog rada u Cerniku skicirala sam kao istraživačko traženje odgovora na postavljeno pitanje o odjeku, ozračju, utjecaju pročitano ili slušanog pučkog nabožno-poučnog štiva i kršćanskog, točnije katoličkog naučavanja s propovjedaonice i satova vjeronauka, na svakodnevne razgovore i pripovijedanja o zbivanjima iz života kao i na proživljavanje osobnog života i sudbine.

Ostala je, kao i uvijek u planiranju, otvorena mogućnost iznenađenja, kao što je ostala prisutna i suzdržana sumnja do koje će se granice moći istraživati osjetljivo ozračje pučkog nabožno-poučnog štiva i osobne vjere kazivača, jer se istraživanjem zadire u čovjekovu intimnu sferu, pa se lako moglo pretpostaviti zatvaranje kazivača pred pitanjima na nabožnu temu koja se u procesu sekularizacije društva povukla u sferu privatnosti.

Nakon završenog terenskog istraživačkog rada i neposrednih dojmova o razgovorima i slušanju pripovijedanja kazivačica koje su bile brojnije od kazivača, iznenadila me je preciznost odgovora na planirano pitanje, činjenica naime da sam snimila kazivanja kakva sam, u odnosu na planirano istraživanje, samo mogla poželjeti. Nije dolazilo do zatvaranja i nepovjerljivosti, o vjeri i vjerovanjima pripovijedalo se otvoreno i bez sustezanja.

Krenula sam od pretpostavke da se osobni život kao i zbivanja iz svakodnevnog života doživljavaju i proživljavaju u ozračju vjere i vjerovanja,¹ što znači da se osobni život proživljava na književnom predlošku pučkog nabožno-poučnog štiva, tj. onog književnog štiva kojim se duhovno hrani određeni sloj čitalaca-vjernika opismenjenih ili s nepotpunom osnovnom školom kao i onih koji nisu uopće pohađali školu. Čovjek sagledava osobni život i proživljava ga prema svjesno i nesvjesno usvojenim književnim modelima tradicijske usmene i pisane, pučke književnosti.

U istraživački rad u Cernik kraj Nove Gradiške krenula sam od pretpostavke suodnosa vjere i vjerovanja, kao i suodnosa pučkog književno-nabožnog poučnog štiva i pripovjedačke sfere usmenih predaja i njihova šireg književnog ozračja: vjerovanja u manifestacije onostranih, numinoznih sila i bića, o čemu se pripovijeda kao o osobnom iskustvu čovjeka koji je doživio takve susrete ili je slušao pripovijedanja drugih ljudi u čiju autentičnost i vjerodostojnost kazivanja ne sumnja.

U istraživanje sam krenula s uvjerenjem o nerazdijeljivosti životnog i književnog iskustva, s mišlju da književno iskustvo prethodi životnom i uslovljava ga. Pokazalo se u snimljenim pripovijedanjima iz osobnog i svakodnevnog života da se ispričani doživljaji ne samo oblikuju u toku kazivanja nego i nastaju i bivaju zapaženi pod utjecajem ili u ozračju čitanog-slušnog pučkog nabožno-poučnog

¹ Pod određenjem "vjere", za razliku od "vjerovanja", podrazumijevam kršćansku, katoličku vjeru i način participiranja pojedinaca i grupe u odnosu na službeni, institucionalni oblik crkvene vjere i naučavanja. U ovom se radu "vjera" istražuje kao vid pučke religioznosti. "Vjerovanjem" kao terminom označavam sferu nazvanu - praznovjermem. U tekstu Leška Kolakowskog: "Briga o Bogu u naizgled bezbožnom vijeku", čije mišljenje iscrpnije navodim na str. 216-217, uvjerljivo se određuje razlika između "vjere" i "praznovjeric" (Aberglaube). Pišući, između ostalog, i o porijeklu pojma i riječi "praznovjericje - Aberglaube, napisao je Wolfgang Brückner u studiji: "Frömmigkeitsforschung im Schnittpunkt der Disziplinen. Über methodische Vorteile und ideologische Vor-Urteile in den Kulturwissenschaften" da potječe iz protestanske teologije: "Aberglaube - meinte genau in dieser Form und Formulierung einen Begriff der lutherschen Theologie. Das Wort selbst ist bei Luther erstmals belegt und der sprachlichen Bildung wie der Sache nach von seinem Glaubensbegriff aus gesetzt." (*Ethnologia Bavarica*, Heft 13, Würzburg-München 1986. Wolfgang Brückner-Gouffried Korff-Martin Scharfe, Volksfrömmigkeitsforschung, str.11.) O pučkoj religioznosti u nas je izašla knjiga Jakova Jukića, *Povratak svetog. Rasprava o pučkoj religiji*, Biblioteka "Crkve u svijetu", knj. 19, Split 1988. To napominjem uz veliku ogradu, jer autor gubi kontrolu kad je u pitanju interpretacija mnogih društvenih pojava, na primjer: "Fanatici i huligani, homoseksualci i pervertiti, feministkinje i rasisti, pankeri i tinejdžeri - svi oni priređuju veliku festu nasilja, jedinstveni anti-blagdan, svetkovinu bez ljudskog lica, igru zla i strahovlade. Plima nasilja koje se sručilo na svijet posljedica je čovjekova dubokog ontološkog nezadovoljstva pomrčinom svetoga. A sveto, sigurno, neće doći dok ga tražimo i slavimo u nasilju." (str. 177)

štiva i slušane i usmeno prenošene tematike crkvenih propovijedi. Čitanje i pripovijedanje o istinitim slučajevima o kojim se izvještava u katoličkom nabožnom tisku, što se prodaje u crkvi ili na proštenjima, utječe na književno iskustvo ne samo time što takvo štivo pristiže kao stalna potvrda i poučni dokaz čovjekove vjere u trojedinog Boga, nego u izvjesnoj mjeri stimulira i usmjerava očekivanja. Pokazat ću to analizom na primjeru u kojem je kazivačica ispričala kao nadnaravno razrješenje svoju gotovo bezizglednu situaciju kad nije imala novca da pripremi kćerku za udaju, kao i na drugim primjerima kad vjera i molitva pomažu u ozdravljenju ili u slučaju krađe novca, osobne karte ili iznenada poklonjenog kruha u ratnoj oskudici.

II.

Vremenski udaljen primjer nadnaravne pomoći i spasa u molitvi, vezan uz Cernik, nalazi se oslikan na zidu u Mariji Bistrici među primjerima čudesnih moći Majke Božje Bistričke: "Djevojka Katarina Lenić, iz Cernika, oživjela godine 1758., na molitvu svojeg brata Majci Božjoj Bistričkoj". Uz sliku i slučaj čuda nastala je pjesma: "Pred slikom Rabe Božje Katarine Lenić" koja je objavljena u *Jubilejskoj kruni Majke Božje Bistričke* 1935. godine.²

U knjizi koja je izašla 1775. godine i najbliža je godini kojoj se dogodilo čudo, uz ime Katarine Lenić iz Cernika i godinu 1758. ne vezuje se slučaj zamlrosti i oživljavanja, nego čudesno ozdravljenje nakon teške bolesti i bolesti zuba i čeljusti.

Riječ je o knjizi Petra Berke: "Kinch oszebujni szlavnoga orszaga horvateczkoga. To jest: chudnovita pripechenya, y oszebuine milosche, kotere pri chudnovitom kipu Marie Bistrichke visse vre let sze szkasuju, z-kratkum od kipa ovoga historium, y hasznovitem navukom, pobosnem putnikom Marianszkem na vekssse nyihovo razveszelenye, po nevrednom negda meszta ovoga kapellanu Petru Berke na pervo posztavlene. Graccii, Typis Haerdum Widmanstadii, 1775."

U pripovijedanju čuda, "čudnovitih pripečenja", ime i prezime čovjeka i često ime mjesta u kojem živi ili ime mjesta gdje se čudo dogodilo, dokaz je istinitosti događaja, imenom se naglašava vjerodostojnost pripovijedanja. U ovom se slučaju zadržalo ime osobe, ali se tokom vremena izgubio "slučaj", tj. izmijenio se i zamijenio drugim slučajem, pa umjesto zamlrosti i čudnog oživljavanja kako stoji u novijim izvorima, najstariji tekst što ga donosi Petar Berke priča o Katarini Lenić pod naslovom: "Zubi skvarjeni ponove se". Ostala je neizmijenjena godina 1758. u kojoj se čudo dogodilo. Berke donosi pričice o čudima kronološkim redoslijedom, pa se iznad priče o Katarini Lenić nalazi godina 1758., dok se isto tako čuda mogu registrirati i prema redoslijedu imena sela iz kojih su ljudi kojima je čudom ukazana vrhunska milost. Tako npr. Leopold Rusan u knjižici: "Gospa Remetska", Jeronimska pučka knjižnica, br. 210., Zagreb 1925., donosi opsežan niz imena nabrojanih u abecednom nizu po mjestima od Bužima do Zaboka, dok

² *Jubilejska kruna Majke Božje Bistričke. Pjesma-Povijest-Molitva-Zavjet*, uredio dr. S. Ritig, župnik sv. Marka. Zagreb 1935. 7. srpnja 1935. Nadbiskupska tiskara u Zagrebu, str. 18. Na pjesmu o Katarini Lenić, kao i na sliku o čudu što je je oslikana na zidu crkve u Mariji Bistrici, upozorila me je bibliotekarka našeg Zavoda, Ana Marija Starčević-Štambuk.

mu je kao izvor poslužila knjiga Andrije Egerera iz 1672. godine: "Ljekarna nebeska ili Marija Remetska".³

Prvo svojstvo čudesnog događaja proizlazi iz činjenice njegove istinitosti što uvjetuje književna svojstva pripovijedanja u cijelosti, sve je podređeno isticanju vjerodostojnosti čuda.

"Katarina Lenić iz Cernika, zbog dugoga i velikoga osem tjednov betega, vsa bila je zesušena da vre nikaj ne bilo na nje videti nego kost i kožu, k-tomu zadobila je i zubnu bol, zbog kotere tuliku muku je terpela da vre više puta videla se je z-mertjum boriti, koju premda barber cel mesec dan je vračil nikaj vendar bol ne se dala vtažiti.

Jeden put nemoguća više podnašati velikoče boli, z tverdnem zaufanjem zakrikne k Majke Bistričke: "Smiluj mi se končemar Ti, o najmilostivneša Marija Bistrička. Za kojemi rečmi taki pukne na licu njenom koža i zvali se van jeden falat boleče laloke z dvemi zubmi, mesto koje čez malo vremena druga je zrasla i lice tak lepo skupa se je zraslo da potlam kruto malo bilo je poznati na njem. I da pripečenje ovo vekše veruvanje bi imalo, on falat laloke simo na Bistricu bil je donešen od gore imenuvane kerščenice i od matere njene koje vsa ova jesu posvedočile z očivestnem znamenjem."⁴

U istoj knjizi, uz Cernik se vezuje još jedno čudo iz 1727. godine pod naslovom: "Sin zadobljen i od smerti občuvan".⁵

Zajedničko je pripovijedanju o čudima i usmenim predajama, žanru usmene književnosti, naglašavanje istinitosti, vjerodostojnosti kazivanja. U navedenom tekstu ističe se da je komadić zubnog mesa ("laloke") donešen kao potvrda istinitosti čuda u Mariju Bistricu:" da pripečenje ovo vekše veruvanje bi imalo". U usmenom pripovijedanju, nakon susreta s bićima onostranog svijeta, čovjek nastoji što jasnije odrediti mjesto i vrijeme zbivanja, gdje je i kada došlo do susreta kao i imena ljudi s kojima se našao na istom mjestu ili je s njima prethodno razgovarao. Ukoliko je o takvom doživljaju slušao od drugih, navodi se ime i prezime onoga tko je pričao; često slijedi navođenje iscrpnih rodbinskih relacija što pridonosi uvjerljivosti i pouzdanosti kazivanja. I dok se čudo javlja kao potvrda vjere, pobuđuje i osnažuje čovjekovu vjeru u Boga, pripovijedanje usmenih predaja o susretima s numinoznim bićima i manifestacijama nepoznatih i neobjašnjivih sila, ostavlja poetski otvorenim neizvjesnost čovjekova postojanja, razbuđuje maštu pokazajući da je ovaj svijet otvoren svemu nepoznatom i neizvjesnom.

I dok čuda na poučni književni način pružaju nadu u razrješenje bezizglednih situacija i sigurnost vjere, usmene predaje otvaraju neizvjesnost postojanja i čovjeka čine, na književni način dakako, budnim i otvorenim za sva zbivanja i slučajnosti kojima život obiluje.

U slučaju kad dolazi do miješanja i prožimanja dva književna svijeta, usmene predaje i pučke nabožno-književne pouke, dolazi do hibridne usmene predaje u kojoj prevladava zastrašujuća pouka, ustvari kazna zbog osporavanja svetosti i degradacije čovjekove vjere u Boga, kao u primjeru što ga je ispričala izvrsna kazivačica usmenih predaja Katica Živković, rođena u Davoru gdje je i čula većinu predaja.

³ Nav. djelo, str. 22-26.

⁴ Rukopisna zbirka *Pripovijedanja o zbivanjima iz svakodnevnog i osobnog života u ozračju pučkog nabožnog štiva i usmene predaje, snimljeno u Cerniku 1987. godine*, ZIF rkp. 1320. str. 189-190.

⁵ Nav. djelo, str. 153-154.

"Jedna meni opet moja komšin'ca pričala, to je bilo u susjednom opet selu, Orubica. Tamo je jedan čovjek, on je dolazio. Tamo su jelte ko i kod nas, to su sutra gosti, tako je tamo bio sveti Ilija, i dođe kaže, dojde ona, komšin'ca, u goste tam', a donesu juhu na sto, kaže, oni donesu zdjelu, a on je odnese nazad. Sam' vidiš zdjela ode, a nikog ne vidiš, a zdjela ode.

Tolko bile mama i žena kuražne, kaže:- Šta to radiš, ostavi to! Jesam ti rekla da to ne diraš!

To je istina. To baš komšin'ca meni pričala, a to je njihov muž bio. Šta ja znam, tako pričaju, svinje jako, ako smijem to ispričat, mislim, da su svinje jako ugibale, krepavale su joj, pa da je neko mu reko, kaže, kad se bude pričešćivo da onu hostiju donese i da baci svinjama u napoj. I on je to napravio, i on je godina tam' dolazio, on je lupo, kaže njegova žena, dojdu mama i ona s posla, a one ne mogu na vrata, on navuče na vrata ormare i to sve.

To baš istina živa, to je tako bilo, baš je ta žena pričala koja je njima u kuću zalazila. Neko mu je to tako reko i on je napravio i on je zato ispaštavo jako.

- A svinje nisu nakon toga ugibale ? (D.Z.)

Ma, jesu, opet, no jesu, al' eto, on je to poslušo. Imo je dosta svinja bio je dobar gazda i sve."⁶

Dok se u početku pričanja razvija karakteristična situacija usmenih predaja, pomiču se zdjele, ormari, vraća se pokojnik i uznemiruje žive, u drugom dijelu prevladava poučno objašnjenje. Hostiju, tijelo Hristovo, čovjek je bacio svinjama i godinama je zbog toga ispaštao nakon smrti.

Hostija je upotrebljena u magijske svrhe i degradirana. Spomenuvši prvi put svinje, kazivačica postaje nesigurana i postavlja pitanje: "ako smijem to ispričat". Žena je izrazito pobožna i zazorna joj je situacija u kojoj se hostija dovodi u odnos prema svinjama, pa makar to bilo i u književno-poučne svrhe, stoga se raspituje da li je uopće uputno da o tome priča. U pitanje može biti uključena i pomisao na eventualnu institucionalnu zabranu crkve da se o tome govori. S kazivačicom i njenom prijateljicom upoznala sam se ispred crkve, nakon mise, i kao u svim ostalim susretima u Cerniku napominjala sam da dolazim s preporukom gospodina gvardijana, što je redovito pridonosilo izrazitoj susretljivosti i povjerenju prema meni i razlogu posjete.

Kazivanje je, međutim, snimljeno ne radi toga što bi bilo zazorno, nego iz istog razloga koji me vodi u israživačkom radu uopće, dakle, iz književno-znanstvenih razloga.

U predaji koja je hibridna upravo stoga što u njoj prevladava pouka i kazna, kazivačica izričito kaže da je čovjek "ispaštavo", ističe se istinitost kazivanja kao i istinitost zbivanja, pa je pouka i težina kazne tim uvjerljivija, kao što se u pripovijedanju o čudima naglašavanjem dokaza o istinitosti, osnažuje vjerodostojnost čuda.

"To je istina. To baš komšin'ca meni pričala..."

"To baš živa istina, to je tako bilo, baš je ta žena pričala koja je njima u kuću zalazila."

⁶ Rukopisna zbirka *Pripovijedanja o zbivanjima iz svakodnevnog i osobnog života u ozračju pučkog nabožnog štiva i usmene predaje; snimljeno u Cerniku 1987. godine*. ZIF rkp. 1320, str. 244-245. Kazivačica: Katica Živković, rođena Korić, 1924. u Davoru; udata i živi u Cerniku.

Pokojnik se vraća i njegovi se ukućani s njim svađaju, uspostavlja se raznorodni dijalog: "Šta to radiš, ostavi to! Jesam ti rekla da to ne diraš!" Kao odgovor ne javlja se riječ racionalnog bića, nego gesta iracionalne sile, zdjela se pokreće.

Pouka, međutim, da se zbog učinjenog grijeha u životu ispašta nakon smrti, javlja se u mnogim usmenim predajama kojima težište, u načinu kako su ispričane i usmeno-književno realizirane, nije usredsređeno toliko na pouci koliko na manifestaciji onostranog svijeta u ovome svijetu.

Pouka koja proizlazi iz predaje nije i jedino objašnjenje zbog kojeg u ovom slučaju uopće dolazi do uspostavljanja pripovjedačke relacije između vrhunske i najniže pojavnosti. Hostija je utjelovljenje Isusa, što znači da se sveto dovodi u odnos suprotnosti; dolazi do imaginativnog spajanja svetog i prljavog, najnižeg, prokletog, dolazi do spajanja nespojivog. Latinska riječ za 'sveto' : sacer- upravo to i podrazumijeva, u njoj su sadržana oba značenja: i sveto i proketo. U karnevalskim slavljinama nastupala je degradacija svetog, dolazilo je do potpunog izvrtanja svega što je čovjeku sveto u suprotnost najnižih ljudskih i animalnih fizioloških manifestacija. Ista potreba realizira se u pripovijedanju o degradaciji svetog u slučaju ove usmene predaje.

U predaji o bacanju hostije, sadržana je pouka koju nalazimo u izreci: "Ne bacaj biser pred svinje!" Pouka je u predaji realizirana književno u doslovnom i prenesenom značenju. Usmena predaja postaje hibridna, ne samo zbog prevladavanja pouke, nego i stoga što u njoj dolazi do prožimanja vjere i vjerovanja, kršćanske vjere u trojedinog Boga, u Isusa kao u drugu božansku osobu utjelovljenu u hostiji i vinu, dakle, vjere u svetost hostije i vjerovanja u svijet onostranih sila i numinoznih bića koja provaljuju u čovjekovu svakodnevnicu. Razliku između vjere i vjerovanja usporedio je Lešek Kolakowski s mehaničkim odnosom prema Bogu i molitvi:

"Praznovjerje se (Aberglaube), naime sastoji u tome da se Bog shvaća kao stroj s kojim se, zahvaljujući primjeni ispravnog postupka, proizvode željeni učinci, kao da je na primjer molitva tehnički zahvat kojim nam, ukoliko se dovoljno brižljivo izvodi, nepogrešivo donosi očekivani rezultat."⁷

Značajna je pojava da u pripovijedanju o zbivanjima iz svakodnevnog života kao i pričanju predaja, ne postoji oštra, jasna razlika između svetog i profanog. Između kršćanske, katoličke vjere i profanog, svakodnevnog života širi se sfera vjerovanja koje svakodnevici oduzima profanost, a vjeri modificira svetost na taj način što se Bogu i molitvi pristupa magijski i kako piše Lešek Kolakowski, pristupa se kao stroju, pa se osobito rado pripovijeda o slučajevima kad su brojne usrdne molitve urodile željenim razrješenjem teških situacija u osobnom i svakodnevnom životu.⁸

"In der Tat war sowohl die christliche Theologie als auch ihre populäre Auslegung an der Konfusion zwischen rationalen Wissen und dem Glauben nicht unschuldig, indem gerade sie die Menschen zu überzeugen versuchten, man könne Gottes Gerechtigkeit in der Welt empirisch entdecken und Ihn zum Dienst für unsere Bestrebungen und Leidenschaften auf magische Weise einspannen. Diese im Grunde antichristliche Einstellung ist aber genau das, was man als Aberglauben bezeichnen muss. Der Aberglaube besteht nämlich darin, dass Gott als eine Maschine

⁷ Vidi bilješku br. 9.

⁸ U katoličkoj teologiji, koliko mi je poznato iz slušanja predavanja u Institutu za teološku kulturu laika, dr. Tomislav Šagi Bunić napomenuo je kako nije poznato kad je nastupilo vjerovanje da npr. nekoliko puta ponovljen *Oče naš* vrijedi više i pomaže više od iste molitve izgovorene jedanput.

aufgefasst wird, die dank der Anwendung der korrekten Technik erwünschte Effekte erzeugt, als ob zum Beispiel das Gebet ein technischer Eingriff wäre, der, falls sorgfältig genug ausgeführt wird, uns unfehlbar erwartete Ergebnisse bringt. In dem Masse, wie der christliche Unterricht solche abergläubischen Haltungen gefördert hat, trug er verhängnisvoll zu seinem eigenen Misserfolg bei. Das gilt auch immerfort im Fall der Theologen, die darauf Anspruch erheben, eine "wissenschaftliche Theologie" zu betreiben. Wenn der Glaube mit der Wissenschaft wetteifern und ihre Kriterien benutzen will, ist er dazu verdammt, eine Pseudowissenschaft zu werden, deren Anstrengungen immer wieder vereitelt und deren Ansprüche in jedem Schritt widerlegt werden müssen. Je mehr aber die Konfusion des Glaubens mit dem profanen Wissen verbreitet war, desto mehr fühlten sich gerade die gebildeten Menschen gezwungen, mit dem Aberglauben gleichzeitig den Glauben preiszugeben. Das christliche Weltbild ist und bleibt eine scharfsinnige Einsicht in das menschliche Schicksal. Die "wissenschaftliche Theologie" aber ist eine Aberglaube."⁹

III.

Svakodnevni nabožni kontekst

Istraživanje pripovijedanja u ozračju vjere i vjerovanja podrazumijeva pažnju usmjerenu i na širi nabožni kontekst svakodnevnog života, na uočavanje manifestacija pobožnosti koje su u skladu s katoličkim naučavanjem kao i za odstupanja do kojih dolazi zbog promjena u širem društvenom kontekstu. Tako se npr. u slijedećem slučaju pučka pobožnost ne ukazuje kao odstupanje nego naprotiv kao pridržavanje i ustrajanje uz propise institucionalne crkve koji su se povukli u procesu sekularizacije svakodnevnog života u gradu, ali i na selu.

Čovjek s kojim sam razgovarala prvi dan po dolasku u Cernik, na cesti uz nekadašnji dvorac, bio je čuvar u uniformi pred ulazom. Uputio me je nekim ženama i na moje raspitivanje, u ponovnom susretu sutradan, rekao da ima oženjenog sina i lošu snahu koja je zaposlena u Novoj Gradiški. Pokazalo se da je najteži prigovor njihovu načinu života, ovom čovjeku teško podnošljiva činjenica da se ni sin ni snaha za stolom, prije jela ne prekrste, počinju jesti bez molitve:

⁹ Leszek Kolakowski, "Die Sorge um Gott in einem scheinbar gottlosen Zeitalter", u zborniku *Der nahe und der ferne Gott. Nichttheologische Texte zur Gottesfrage im 20. Jahrhundert*. Mit einer Einleitung von Leszek Kolakowski. Ein Lesebuch. Herausgegeben, ausgewählt und mit einem Nachwort von Hans Rössner. Berlin, Severin und Siedler, 1981, str. 13.

"U stvari, ni kršćanska teologija, kao ni njeno popularno tumačenje nije bilo nedužno u odnosu na pometnju između racionalnog znanja i vjere, jer je otuda i potekao pokušaj da se ljude uvjeri kako se Božja pravednost u svijetu može empirijski otkriti i na magijski način staviti u službu naših stremjenja i strasti. Upravo se ovo u osnovi antikiršćansko gledište, mora označiti kao praznovjerje.

Praznovjerje se, naime, sastoji u tome da se Bog shvaća kao stroj s kojim se, zahvaljujući primjeni ispravnog postupka, proizvode željeni učinci, kao da je na primjer molitva- tehnički zahvat koji nam, ukoliko se dovoljno brižljivo izvodi, nepogrešivo donosi očekivani rezultat. Uglavnom, kršćanskom podukom prouzročeno praznovjerje, doprinijelo je neumitno njenom vlastitom neuspjehu. Isto vrijedi nadalje u slučaju onih teologa koji su postavili zahtjev za bavljenjem "znanstvenom teologijom". Kad se vjera takmiči sa znanostu i koristi njenim kriterijima, osuđena je da postane pseudo-znanost čiji napori uvijek iznova moraju biti osujećeni i zahtijevi na svakom koraku osporeni. Kako se, međutim, pometnja između profanog znanja i vjere sve više širila, to su se upravo obrazovani ljudi osjetili prisiljeni da se istovremeno s praznovjerjem odreknu i vjere. Kršćanska slika svijeta jeste i ostaje pronicljiv uvid u čovjekovu sudbinu. Znanstvena je teologija, međutim, praznovjerica." (Prev. D.Z.)

sjednu, jedu i ustaju od stola, pa je ogorčen čovjek rekao: "Baš k'o i marva!". Čovjek je odmahnuo rukom i govorio tonom kao da sve ide u propast. Sve drugo mogao bi još oprostiti, preći preko lijenosti snahe koja nakon rada u Gradiški neće da radi na zemlji, ali ni u kući, pa sve prepušta svekrvi kao što joj prepušta i djecu, ali promjenu nabožne kulture svakodnevnog življenja, običaj uz stol i uzimanje hrane, smatra neljudskim pa se njemu takav život logično ukazuje kao nekulturni i stajski život.

Poneki kazivači i kazivačice govorili su da su ih u mladosti roditelji "tjerali" u crkvu, dok je jedan rekao da se "odvikao" od pohađanja crkve, dok njegova žena i kćerka odlaze redovito u crkvu. Jedna je žena rekla da je svoju djecu "tjerala" u crkvu što smatra nedjeljivim od nastojanja da ih pravilno odgoji. Riječ "tjerenje" kao i činjenica tjeranja, za pohađanje crkve, nikome nije bila zazorna.

Dio je svakodnevnog života bila i praksa i način vjerskog poučavanja djece, mislim na praksu školskog vjeronauka koja je bila važeća sve do drugog svjetskog rata, na stoljetnu praksu podučavanja djece batinama, što je važilo, dakako, i za ostale školske predmete. Način vjerskog podučavanja, međutim, ne može se izjednačiti s nabožnom porukom, tj. s onim što se naučava. Primjer raskoraka između vjerske poruke i vjerske poduke, analizirat ću na pripovijedanju koje je uslijedilo nakon mog pitanja: "Da li ste voljeli slušati vjeronauk?"

Do odstupanja dolazi također između teologije i njene popularizacije. Dok teologija naučava nedjeljivost duše i tijela, u praksi populariziranja katoličkog naučavanja prevagnula je neoplatonistička podjela u kojoj se tijelo degradira kao "nisko", podložno truljenju, dok je duša uzvišena, pa ju valja spašavati od grijeha kako bi dostigla vječni život. U pučkim, poučno-nabožnim pjesmama tijelo se otpisuje kao "vreća smrada". Izuzetno značajni predstavnik francuske 'nove povijesti', Jean Delumeau proveo je blistave analize odstupanja između teologije i njene popularizacije na Zapadu, u knjizi *Greh i strah*.¹⁰

Premda je kažnjavanje djece u školi bio stoljećima ustaljeni običaj poučavanja, ipak je iznenađujuće djelovalo pripovijedanje Anke Kumić, rođene Sokić, 1931. godine. Mislim na njeno afektivno pripovijedanje o batinama koje su dobijali u školi, posebno o batinama radi vjeronauka i pohađanja crkve.

"- Da li ste voljeli slušati vjeronauk? (D.Z.)

- A, jesam! (Odmahuje rukom uz ton negiranja.) Sam' morala! Pa znate kakva su djeca bila! Onda je kažem mom unuku, ondak smo mi dico, bajo, ondak smo mi išli uvijek u crkvu. Ko ne ide u crkvu, dobije jedin'cu. O, pa da! Mi smo morali ić' u crkvu na ranu misu. Školska je misa bila pod barjakom. Dođemo u školu, o, pa da, mi dođemo u školu, ondak dok sakupimo se u školu, onda nas gospodična proziva, ak' nas nema, onda dobi je red, jedin'cu dobijemo.

Ondak, kad dođemo u školu, ona proziva koj' su bili, koji nisu. Onaj koji nije, ondak ide klečat pred pločom. Onda kleči, dok ne dođe pater. Ondak, kad dođe pater, on pita, juuuj, neki je bio pater Valerijan, joooj, a on imo je uvik, imo šlauf u rukavu!

- Šlauf?! (D.Z.)

- Šlauf! (Viče kazivačica.) Joooj, pa da, on je imo šlauf, ondak je on imo šlauf. Ondak jedan Luka, tude iz tog sokaka. Luka se zvao, mali bio kao dečkić, a on nije

¹⁰ Žan Delimo, *Greh i strah. Stvaranje osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka*, sv.I-II. Preveo: Zoran Stojanović. Izdavač: Književna zajednica Novog Sada, Dnevnik. 1986. Novi Sad. 840 str.

išo u crkvu, nikada, nije čeo. Ko da smo mi onda imali obuć! Bosi su išli, jelte, ko skakavci!

Kad onaj, dođe pater i njega da će istuč, a sad on zna da će dobit, a on od djece sve nakupi kapa, da izvinite, pa u gaće metne da ga ne boli kad dobija šlaufom otim batina.

- Opasno je udariti šlaufom!? (D.Z.)

O! Oho, kak' ne, o, o, pa šta vi mislite. On je šlauf, mali vaki šlauf imo i predvostruči ga znate ...

- To je kao pendrek ?! (D.Z.)

Ooo, oo, pater Valerijan, on je uvijek nas tuko, pa da!

- Da li je bio star? (D.Z.)

Pa, bio je stariji čovjek, bio on oko svojih šezdeset godina, da. I onda je on, taj mali lukav, on uvijek nakupi od djece kapa. Kad dođe ponedjeljak, on nakupi od djece kapa, on zna da će dobit batina i tak da njega ne boli.

Joooj, pa čujte gospođo, pa mi smo dosta dobili preko klupe, a dečki su dobijali od gospodične preko klupe, mora se sagnit da ga učitelj natuče, tuče djecu, pa da. A mi cur'ce, mi smo dobijali packe.

- Da li su bile jake packe? (D.Z.)

U, pa da, pa da, sa šibom, pa šta mislite, pa ni to ko sad!"¹¹

Sve do nedavna, do oslobođenja 1945. godine, batine su smatrane i legalno ustoličene kao odgojno efikasno sredstvo u školama, dok su se danas zadržale u privatnoj, porodičnoj sferi kao sredstvo "uvjeravanja" djece. Šlauf patera Valerijana, međutim, odstupa od institucionaliziranog okvira školske šibe i štapa, ukazuje mi se podjednako kao sadističko pomagalo, sredstvo mučenja, i kao simbol i praksa torture. Činjenica da ga je nosio skrivena u rukavu, pokazuje da je među djecu dolazio, ustvari, naoružan, jer savijen i udvostručen šlauf, u odnosu na dječje tijelo, postaje pendrek.

"Ooo, oo, pater Valerijan, on je uvijek nas tuko, pa da !"

Oni koji nisu bili u crkvi morali su klečati pred pločom, to je bio poznati i rašireni školski običaj sve do kraja drugog svjetskog rata. U klečćem položaju, krivci bi čekali dolazak patera Valerijana. Grijeh je bio nedolazak na misu, dok se kazna sastojala od boli i poniženja.

Pater Valerijan predstavljao je samostansku, crkvenu izvršnu vlast pomiješanu s individualnim slučajem patera Valerijana koji je u nekoj zgodi inspirativno ugledao ostatak šlaufa dosjetivši se da šlauf ne puca lako kao suha šiba pa može biti odgojno efikasniji zato što je elastičan. Druga je varijanta da je pater od dugačkog šlaufa sâm odrezao kraći komad prepoznajući u tome mogućnost "praktične" batine na sklapanje i rasklapanje; kazivačica kaže, naime, da bi on šlauf "predvostručio".

U pitanju su bile očigledno posebne sklonosti koje su upravo patera Valerijana, a ne nekog drugog redovnika, petvorile u kaznenog patera. Bilo je to vrijeme kad se kažnjavanje djece smatralo sastavnim i obaveznim dijelom nastave. Iz kazivanja se vidi da je učiteljica tukla za svjetovne prekršaje, a pater za sve što je vezano za crkvu i vjeronauk.

¹¹ Nav. zbirka, str. 221-223.

Pripovijedanje o običaju kažnjavanja školske djece puno je afektivnih uzvika i povišenog tona u dijelovima iskaza: O, oo, ooo, oho, juuj, jooj, u, pa da, pa šta mislite!

Kad sam s nevjericom zapitala kazivačicu, tonom da li je to stvarno bio šlauf, ona je snažno povisila glas i proderala se: "Šlauf!"

U pripovijedanju o pateru Valerijanu, žena je sedam puta izgovorila riječ "šlauf", bila je to krizna riječ njena sjećanja i pripovijedanja, znak da je više od četiri decenije ostala podjednako fascinirana kažnjavanjem i opasnim paterom. Doživljaji iz djetinjstva, međutim, nisu u ovom slučaju djelovali tako da bi kazivačica odustala od vjere i pohađanja crkve; redovno odlazi u crkvu gdje sam nakon mise upoznala nju u njenu prijateljicu izvrsnu pripovjedačicu usmenih predaja.

Pripovijedanje o kažnjavanju školske djece nastalo je kao odgovor na moje pitanje kojim se nije mogla naslutiti priča o sukobu vlasti i odmetnika. Pokazalo se odmah da je žena o tome pričala svome unuku. Upravo tom činjenicom može se objasniti uobličavanje lika malog, bosonog odmetnika Luke. U toku pripovijedanja pokazalo se da je kazivačici bilo osobito stalo do toga da mi priča o Luki, premda su je u tome ometali poslovi u kuhinji i oko hranjenja marve.

U okvirnom pripovijedanju o tome kako je nekada bilo, nasuprot onome: "pa ni to ko sad", što će se javiti zaključno na kraju, naznačene su fluidne granice unutar kojih je nastajalo pripovijedanje upućeno unuku s motivom nadmudrivanja sitnog "dečkića", lukavog Luke koji se drznuo odmetnuti od crkve. Sitni, bosonogi junak, simpatije kazivačice u sadašnjosti pripovijedanja i simpatije razreda u priči, na strani su Lukinoj, suprotstavlja se moćnom pateru Valerijanu. Dok pater skriva u rukavu šlauf, Luka skriva u hlačicama, na turu, dječje kape kojima se štiti od udaraca. Sukob je neravnopravan, ravnoteža se uspostavlja elementom skrivanja: dok jedan skriva dokaz svoje nadmoćnosti, šlauf u rukavu, premda je i bez toga nadmoćan, drugi skriva dokaz svoje lukavosti bez koje bi ostao potpuno bespomoćan. Borba snage i lukavosti arhetipski je sadržana u starozavjetnom motivu borbe Davida s Golijatom; motiv se u ovom pripovijedanju vezuje uz novozavjetno pripovijedanje radosne vijesti, evanđelja, Luka je bosonogi, školski David, dok je pater institucionalizirani Golijat.

Tokom slušanja i snimanja moja pažnja bila je vezana uz lik patera Valerijana, pa otuda i moja pitanja, što nije omelo kazivačicu, nije izgubila nit izlaganja, pa je nastavila priču o malom odmetniku. Priča ne ulazi u razloge zašto Luka nije išao u crkvu, to ga upravo i čini odmetnikom što se kaže: "... nije čeo" i treba da znači: bila je to njegova neobjašnjiva i jaka volja koja je u oštrom kontrastu sa sitnom dječjom pojavom. Činjenicom da nije lako bosonog stajati u crkvi, navodi se više kao dokaz općeg siromaštva djece i života kakav je bio "nekad" - "pa ni to ko sad".

Opreka između "nekada" i "sada", nije idealizirana, nego se upravo obratno pokazuje da je "nekada" bilo teško. Iz teške prošlosti sela, javila se i sjajno određena usporedba djece sa skakavcima, što uključuje književno vrijednu predožbu o skakutanju djece do škole i crkve, dok je samo Luka skakutao u suprotnom smjeru.

Sjećanje na školsko lukavstvo, književno je realizirano u opoziciji prema vladajućem, moćnom pateru Valerijanu. U trenutku kad ga prvi put spominje, kazivačica uzvikuje: "juuj" i "jooj"; opisujući svoju školsku prošlost, ona je zajaukala:

"Onda, kad dođe pater, on pita, juuj, neki je bio pater Valerijan, jooj, a on imo je uvijek, imo šlauf u rukavu!"

Kazivačica je apsolutni pripovjedač koji opisuje zbivanja iz djetinjstva. Njeno dramatično kazivanje ipak ne stvara dijaloge između protagonista. Navodi se samo: "kad dođe pater, on pita", ali se pateru ne pripisuju određene riječi, nego određena djela. Luka zna što ga čeka, a pater zna tko ga čeka. Pater ne odustaje od kažnjavanja, a Luka ne odustaje od svog odustajanja od crkve. To su protagonisti dviju usporednih volja povezanih kaznenim posredovanjem šlaufa. Djeca su uz Luku, pa u priči bez dijaloga, on bez riječi traži i dobija kape da se zaštiti od batina.

Ostaje bez odgovora pitanje koje djeca obično postavljaju prilikom čitanja i slušanja priča: "I što je bilo na kraju?", pitanje o definitivnom razrješenju sukoba ne može se postaviti zato što se u okvirnom pripovijedanju: "nekada i sada" razrješenje sukoba podrazumijeva na makro-planu, u protjecanju društvenog vremena; time se težište pažnje premješta sa završetka priče na kvalitet razlike između onoga kako je bilo "nekada" i kako je "sada" posve drugačije. Stoga oštrina razlike postaje primarna i sukob Luke s paterom nadraستا okvir pričanja o školskim nestašlucima. Luka se ne ukazuje kao neposlušni učenik, nego kao siromašni goljo, bosonogi skakavac i lukavi borac u neravnopravnom omjeru snaga.

Kontekst svega o čemu je pripovijedala Anka Kumić, bilo je - siromaštvo, oskudica u svim vidovima svakodnevnog života. U njenom pripovijedanju prošlost se ne realizira kao nostalgичno osjenčani svijet seoskog života, nego kao mukotrпно svladavanje oskudice.

U tom kontekstu sukob Luke s paterom dobija značenje socijalnog suprostavljanju crkvenoj vlasti kao simbolu vlasti uopće. Budući da je o tome pričala svom unuku, školska neposlušnost može biti element kojim se dijete uvodi u teško djetinjstvo njegovih vršnjaka u prošlosti. Sve što je pripovijedala, moglo bi se označiti njenim usklikom: "Pa, ni to ko sada!" Kako je "sada"? Sadašnjost je dobra, a prošlost teška. Sada kuće niču kao gljive. Njen je odrešit zaključak: "I nije nam nikada bilo ovako najel' smo se proje!"

"Pita mene moj unuk: -Bako, kojih se ti sjećaš kraljeva?"

-Pa, reko, ja se sjećam, kralja Petra, sjećam se Pavel'ća i sjećam se, Mačeka ti se sjećam, i sad Titu našeg što se sjećam.

Kaže: -Bako, a jel' ti poznaš Tomislava?

Reko: -Ne! (-Koga? D.Z.)

- Tomislava. Kralja Tomislava. Reko, ne, njega se ne sjećam!

- A, kaže, bako, koj' je bio najbolji ?

- E, reko, sine, ti Marjane, Tito nam je ! Jer, znaš šta, sad ću ti reć', reko, sad kuće rastu ko gljive. Sam' je vidiš, ujutro, narasla je već. Pa rec'te jel' nije? I nije nam nikada bilo ovako, nije, najel' smo se proje!"¹²

Završetak rata i oslobođenje, doživjela je Anka Kumić kao socijalno oslobođenje iz siromaštva:

---

¹² Nav. zbirka, str. 218.

"Kad je došo jedan Cerničanac naš, ondak, joj Bože, kad se ja sjetim kako je bilo onda. Zbiljam bila je sirotinja, zbiljam je bila sirotinja. I, kad je došo jedan taj naš Cerničanac na konju, neki Lojza Vuk:

- Cerničani moji, zdravo! Ne bojte se, sloboda je !

- Joooj, a miii, veseli !

- Cerničani moji, biće kruva! Biće mesa! Cerničani ne će jest proju ! A mi, veseli svi!"¹³

U kazivanju o oslobođenju, kazivačica stvara dijalog, javlja se upravni govor kao odgovor na veselje dočeka. Dugi usklik: joooj, sad izražava radost, za razliku od onih usklika kojima je popraćeno pričanje o Luki i pateru.

Dijalog se javlja još jedanput i također u jakoj afektivnoj reakciji na događaj i doživljaj.

Pripovijedajući u trajnoj opoziciji: "nekada i sada", ispričala je Anka Kumić, r. Sokić, kako prije nisu imali pudera za djecu kao sada. Svojoj djeci, ona je posipala tur prašinom od prijesne cigle. Pokazala mi je ciglu na ogradi u dvorištu i rekla da se cigla nastruže i zatim prosije na sito i tom se finom prašinom posipa dijete da ga ne izgrize mokraća. Uvjeravala me da koža djeteta ne pocrveni i da joj je to savjetovala njena svekrva, što znači da se savjet naslijeđivao. "Recept" je djelovao u prvi mah nevjerovatno, ali treba vjerovati da je prosijana prašina cigle bila djelotvorna.

Kazivačica je imala lijep glas i rano počela pjevati u crkvenom zboru. O pohađanju crkve govori također u kontekstu siromaštva; siromaštvo je njen osnovni i nezaobilazni doživljaj mladosti. Kao što je njena pažnja bila vezana uz činjenicu da su djeca bosonoga stajala u crkvi, tako je istom pripovijedačkom pažnjom vezana uz cipele kojima je došla u crkvu kao odrasla djevojčica. "Sada" su cipele, kaže Anka Kumić "prefine", a "nekada" :

"Valjd' smo imali cipele, jelte, opet vam kažem, bil' smo bos, nisu onda, ni bilo cipela taki prefini, ajde! Men' mama kupi cipele s visokom petom, baš nekak kad smo kuruze brali, kupi mi petom visokom nekom, drvenom petom cipele, a malo krpa bilo ozgora, a dol' malo bilo kože. A ja dođem u crkvu, cur'ca bila, petnejst-šesnejst godina, a men' mama kupi valjda što je najdeblja žica čarapa.

A ja dođem u crkvu među cure, ne idem ja, kaki, ne idem ja među djecu, idem ja među cure, ja sam sad cura, imam s visokom petom, imam ja cipel'ce, nitko nema vaki cipela! Krpa! Nekada, to j' se nosilo, ta cipela, pa krpene skroz, gospodo, sam' malo na špicu bilo kože i malo odzada.

A ja dođem u crkvu đe cure stoje kod vel'kog oltara, pa se izujem, sam' da vidu moje cipele. Pa se izujem da vide svako da ja imam cipele, pa rondam sa cipelom, pa da izuvam se, pa se obuvam, sam da vidu cure da ja imam cipele."¹⁴

Prijelaz od djeteta u djevojku, obilježen je drvenim cipelama s visokom petom. U crkvi ona stoji među "curama", ali to joj se ne čini dovoljnim; dijete-djevojka skida cipele, kako bi drugi obratili pažnju na tu činjenicu, skida ih i navlači, klopara cipelama ("rondam"), bez riječi upozorava na svoje društveno promaknuće. I dok je kao dijete stajala bosonoga u crkvi, opet stoji neko vrijeme bosonoga kako bi pokazala cipele ispred svojih nogu. Prijelaz u odraslu osobu doživljen je kao socijalni preobražaj u kojem su cipele znak statusne promjene,

¹³ Nav. zbirka, str. 218-219.

¹⁴ Nav. zbirka, str. 225-226.

zato se tim znakom govori bez riječi, upravo u sredini crkve, naime, kazivačica kaže da su cure stajale kraj velikog oltara. Stajala je, dakle, u sredini, a ne po strani s djecom, pa je u crkvi u Božjem i društvenom domu, obilježila socijalnim znakom, cipelama, prijelaz u djevojku i među djevojke.

Prijelaz od djevojke u udatu ženu odvijao se u njenom pripovijedanju u kontekstu istog siromaštva; o tome priča također u opoziciji "nekada i sada":

"O, pa ja kad sam se udavala, pa znate što sam ja dobila ?

Pokazaću vam, još imam tu uspomenu, trideset pet godina su! Dobila jedan širajzli i dobila mišafli od kuma, a od starog svata, od drugog kuma sam dobila servis-čaše za vino; to kad je bila poplava, to j' mi odnela.

A ja imam širajzli, ne znam đe mi sad ta širajzla. I kažem, do sada smo mi tak' dobivali. Valjd' smo mi dobivali poklone ne znam kakve! Sad dobivaju, jel'te."¹⁵

Iz siromašnog djetinjstva i mladosti, tuži se da nije imala ni gaća, prešla je u teški bračni život s mužem koji je pio i postao teški alkoholičar. Kuća, okućnica i djeca, sve je ovisilo o njoj. Išla je i u nadnicu; potresno je njeno kazivanje kako je nakon šest dana okopavanja vinograda, saznala od vlasnika da ne može dobiti nadnicu, jer je taj novac već ranije zapio muž bez njenog znanja.¹⁶

IV.

Između čitanja i pripovijedanja

"Imala je vel'ke debele knjige ... ona je nedeljom, posle kada dođe iz crkve: knjiga i litra vina pred njom, taman da kuća gori ... I onda nama na večer priča šta je pročitala"¹⁷

Navedeno sjećanje Franje Buturca na svoju baku Franciku Svobodu koja je bila češkog porijekla, živjeli su u Pleternicu, slikovito i precizno obilježava istraživačko područje između čitanja i pripovijedanja. Slika uključuje čitanje i pripovijedanje o pročitanom u kratkom vremenskom razmaku kao po zakonu spojenih posuda.

Primarna je u ovom slučaju fasciniranost knjigom i vezanost za knjigu iskazana suprotnom asocijacijom na vatru, elementarnog neprijatelja knjige, čovjeka i njegova obitavališta: "taman da kuća gori"!

Zadivljenost pred knjigom potvrđuje Franjo Buturac ponovljenim sjećanjem na ono što je slušao od bake, pa u razmaku od jednog sata, u razgovoru se javlja ista slika, u iskazu neznatno modificirana, u redosljedu prvo vino pa zatim knjiga:

"Mi smo išli u Ruševu u crkvu, pet kilometara to imađe, onda kad dođemo iz crkve, moja baka: litru vina pred sebe i tu debelu knjigu i taman kaže da kuća gori, ne znam jel' bi se pomakla, dugačije ništ', to je bilo njezino. Onda od podne čita, onda nama navečer djeci priča."¹⁸

¹⁵ Nav. zbirka, str. 234.

¹⁶ Nav. zbirka, str. 211-215.

¹⁷ Franjo Buturac, Cernik, 14.VI.1987. Nav.zbirka, str. 71.

¹⁸ Nav. zbirka, str. 115.

Uza svu zanimljivost sjećanja, nije dakako sporedna ni činjenica da uz knjigu i vino sjedi - žena! To je starija žena čiji je unuk zapamtio da je imala "vel'ke debele knjige". Jedan je njezin sin postao svećenik i kulturni radnik. Kazivač se ponosi svojim stricem na isti način kao i bakom i njenom čvrstom sponom s knjigama.

Ukazivanjem na činjenicu da su to bile "debele knjige" ističe se važnost i značaj knjige kao i ozbiljnost čitanja. Divljenje prema stricu uključuje prije svega stričevu učenost: "Moj stric, pop, on nije obični pop, on ima dva doktorata."¹⁹

Stric je djecu svog brata podučavao u vjeronauku kad god bi uješćen dolazio kući. Kazivač ističe, nakon preseljenja u Cernik gdje je došao kao dječak, sve iz ponosa zbog stričeve učenosti, svoju đaćku superiornost u poznavanju vjeronauka, što naglašava do te mjere da se smatra ravnim učitelju odnosno svećeniku:

"Kad smo mi došli ovdje, sad idemo na vjeronauk, i mi dođemo na vjeronauk i sad on mene počeo nešt' ispitivat. Kud ćeš ti fnene ispitivat, ne da više znam, al' znam ko i on skoro znam, stric je nama pričo sve. I sad on mene pita odakle ja to znam, onda ja njem' kažem."²⁰

Divljenje puka prema obrazovanju svećenika i teologa, vezano je ovdje uz rodbinski ponos i rodbinsko participiranje putem usmenog prenošenja, iscrpnom podukom u vjeronauku, iskazano je pučkom naivnošću: "stric je nama pričo sve", pa prema tome ne ostaje ništa što bi dječaku bilo nepoznato, prečutni je zaključak pedesetogodišnjeg kazivača.

U pučkoj književnoj sferi ne emitiraju se poruke samo pisanim odnosno tiskanim tekstom, nego se pročitano manifestira usmenim prenošenjem i pučki književni modeli djelatni su u oblikovanju ispričanih događaja i doživljaja iz svakodnevnog života.

U razgovorima saopćavaju se osobni doživljaji i događaji u skladu s književnim modelima na temelju kojih je čovjek izgrađivao svoje književno iskustvo. Područje istraživanja proteže se u ovom slučaju od književne vrste usmene predaje, priče i pjesme u sferu pučke poučno-nabožne književnosti. Ono što je pročitano širi se i djeluje ne samo u pripovijedanju o pročitanoj, Franjo Buturac spominje da im je baka i prevodila s "pemskog", nego i u pričanju o svakodnevnici. Pokazuje se da je upravo svakodnevnica viđena i doživljena, književno realizirana u okvirima stečenog književnog iskustva i vjerske pouke.

Crkva sa samostanom, u Cerniku, centralno je mjesto širenja zapisane odnosno tiskane nabožne riječi - usmenim putem. U razgovoru se mogu čuti pojedine riječi kojima je porijeklo nedvojbeno iz pripovijedi.

Žena kazivačeva, Marija Buturac, često je u razgovoru sa mnom upotrebljavala riječ "promišljanje" kad je bila u pitanju nabožna tema ili nabožni kontekst. Budući da mikrofon nisam imala stalno uključen, kod početnog razgovora i prilikom njenog bučnog rada u kuhinji, spomenutu riječ našla sam snimljenu samo jedanput i to kad je pripovijedala san u kojem joj sudbonosni glas navješćuje smrt sina i proriče da će joj sin umrijeti u dvadeset i četvrtoj godini:

"... al' ja ponekad uvijek promišljam: Ne daj Bože, da mi se to ostvari!"²¹

¹⁹ Nav. zbirka, str. 108.

²⁰ Nav. zbirka, str. 109.

²¹ Nav. zbirka, str. 123.

Kao što u istraživanju polazim od pretpostavke pročitano nabožnog štiva što se prodaje u crkvi kao i na hodočašćima, tako isto imam na umu i ne-čitanje tiska što upućuje na mogućnost da se nabožno-poučno štivo prenosi usmenim putem onima koji ga nisu čitali. Vjernici su, naime, u svojoj revnosti i pobožnosti kupovali crkveni tisak i onda kad ga nisu čitali, pa i onda kad ga nisu mogli čitati jer su bili nepismeni:

"Ne. Ne čitam. znate, ja to kupim da se to proda. Ja kad sam bila u Dragaliću, onda sam ja manje čitala, al' ja sam, mi smo sve naše raznjeli iz crkve da nije ostajalo. I ja sam nos'la. I ko ne zna čitati. Ne znam ni ja! Kupim i ja! ?Zašto da to ostaje u crkvi, da se to vraća, daj pedeset dinara, onda je bila ona žuta vel'ka."²²

Kazivačica Ljuba Kurjaković, koja je rado davala kovanicu od pedeset dinara za nabožni tisak, rekla je o sebi dramatično i sa žaljenjem da nije išla u školu "ni jednog dana". Čitati je naučila na tiskanom "Oče našu": "Toliko mi je Bog dao, sâma sam ja. Kad sam ja naišla ko'je "Oče naš", tuj sam ja slagala slova. Sama sam se naučila. Niko me nije učio. Ja sam po tome naučila molit. Na "Oče našu" sam ja naučila slova. Ja to često puta sebi čitam. Imam sam' jedan molitvenik i to sa većima slovima."²³

Na temelju usmenog učenja i znanja "Oče naša", kazivačica je mogla identificirati slova. Mali molitvenik koji mi je pokazala, tiskan je krupnim slovima, namijenjen ne samo onima koji slabije vide nego i onima koji su tek opismenjeni i nesigurni u čitanju. Kazivačica razlikuje vjeru i pobožnost; za sebe kaže da nije toliko pobožna, ali čvrsto vjeruje "kao da vidim".

V.

Svakodnevno metafizičko iskustvo

Kao što postoje kazivači čija se književna sklonost manifestira izrazito prema određenoj književnoj vrsti, na primjer u pamćenju i propovijedanju isključivo šaljivih priča, "masnih viceva" ili usmenih predaja o neobjašnjivim noćnim doživljajima ili, što se rjeđe susreće, u pripovijedanju bajki, tako postoje i oni koji u ozračju vjere i vjerovanja doživljavaju svoj život i svakodnevnicu, pa o svojim doživljajima i događajima iz života pripovijedaju u pučkom književno-nabožnom kontekstu, što će pokazati analiza njihova pripovijedanja.

Stara žena koja je i u mladosti potvrđivala svoju vjeru svakodnevnim molitvama: "Moja narav, sve, naginjalo mi je da idem, ko da me neko zove, išla sam uvijek u crkvu."²⁴ odlučno je odbijala da sluša lascivna pripovijedanja. Bila je jednom na čijalu: "... onda je ona bila šarlatanka, ta je cijelu večer sam' prostote kojekakve pripovjedala. (...) Sam' sam tu večer bila, nisam htjela više ić'. Ja sam rekla, šta ste nju zvali, vidite da nam cijelo društvo kvari sa svojim prostotama i tak'."²⁵

²² Ljuba Kurjaković, rođena Kulić, 1913. u Cerničkoj Šagovini.
Nav. zbirka, str. 181.

²³ Nav. zbirka, str. 180.

²⁴ Nav. zbirka, str. 17; Anka Živković, rođena Kurjaković, 1899. u Cerniku.

²⁵ Nav. zbirka, str.14.

Za razliku od onih koji su kupovali crkveni tisak, premda ga nisu čitali, Anka Živković pretplaćena je na "Glas Koncila" i "Glasnik srca Isusovog" i na moje pitanje što u njima najradije čita, odgovorila je da čita sve, jer je pretplaćena, što podrazumijeva da čita sve jer je platila; zašto bi inače kupovala, kad sve ne bi pročitala!

"... zašt' bi plaćala, ak' me ne interesira da pročitam!"²⁶

Za sebe kaže da je uvijek i kao djevojka i udata žena našla vremena za molitvu, i kad ne bi stigla izmoliti molitvu kod kuće, nastavljala je putem do bašče i preko polja. Bašča joj je bila udaljena od kuće: "Do bašče, krunicu bi znala izmoliti, do bašče cilu krunicu izmolim. Kad sam bila djevojka, onda nisam krunicu imala, već onda kad sam se udala i ko žena postala, onda sam krun'cu molila, nisam prije krun'cu molila."²⁷

Termin "metafizičko iskustvo" javlja se kod Lešeka Kolakowskog,²⁸ premda ga naziva loše smišljenim terminom, odnosi se na iskustvo tzv. običnih ljudi, za razliku od profesionalnih filozofa:

"Obični ljudi, a nipošto samo profesionalni filozofi, često imaju iskustva koja opisuju kao začuđenost pred činjenicom postojanja, strahopoštovanja pred "Ništavilom", slućenje nestvarnosti sveta ili osećanje da sve što je nestalno mora svoje opravdanje imati u onome što je postojano."²⁹

Iz iste začuđenosti pred činjenicom postojanja, proizlaze i molitve koje kazivačica upućuje srcu Isusovom:

"I molim se uvijek srcu Isusovom ... E, e, najzahvalnija sam srcu Isusovom, uvijek, za svaki dan, za život i za decu svoju i molim se i svetom Anti preporučim, i svetoj Ani, mojoj imenjaci i sve ovako molitve."³⁰

Iz strahopoštovanja prema životu uopće i vlastitom životu, iz čuđenja pred činjenicom postojanja, iz dana u dan: "za svaki dan, za život i za decu svoju", kazivačica se molitvom zahvaljuje srcu Isusovom. Molitvom se obraća onome što je postojano: Isusu, srcu Isusovom, Majci Božjoj, svetom Anti, svetoj Ani: "I Duhu, svima svetima. Ne mogu sve nabrajati, kad ih ima puno."³¹

Molitvom se traži i nalazi postojanost u samom molitvenom činu.

VI.

Književni model života svete

O tome da je vjerovala u Boga od kada zna za sebe, Ljuba Kurjaković iznosi primjer iz najranijeg djetinjstva:

"Ja kad sam bila malena, to nije za pripovjedat, možda neć'te čak ni vjerovat. Ja kad sam bila malena, ja se jednoć sakrila u konoplju, pa malo dijete, molim vas! A čujem

²⁶ Nav. zbirka, str. 15.

²⁷ Nav. zbirka, str. 17-18.

²⁸ Lešek Kolakowski, *Religija*. Predgovor: Sveta Lukić; Prevod: Vladan Perišić, BIGZ, Beograd 1987, str. 105.

²⁹ Navedeno djelo, str. 104.

³⁰ Nav. zbirka, str. 15.

³¹ Nav. zbirka, str. 15-16.

đe moja majka kaže: -Jooj, Bože, pa kud mi je to dijete dopalo, veli, pa treba ručat. A ja šutim, molim se, naka malena! Sad, vi to možda vjerovali il' ne vjerovali, tak' je to bilo. I vječno sam zazivala:

-Bože, smiluj se, da ja budem mudra, da ne budem luda. -

Bože m' prosti, onako malo dijete. To sad kad bi nekom pričala, možda ne bi vjerovao. I tako je to ostalo."³²

S teološkog gledišta, vjera se smatra darom Božjim, pa se nadarenost kao i intenzitet nadarenosti razlikuje od čovjeka do čovjeka, kao što se ljudi razlikuju po muzikalnosti i sluhu, dok su malobrojni oni koji imaju apsolutni sluh. Rano očitovanje nadarenosti, sluh za transcendentno, kazivačica nalazi u najranijem djetinjstvu.

Analogno životima svetaca čija se svetost retrospektivno ogleda u znacima iz djetinjstva, ponekad se manifestira čak u prenatalnim stanjima, kazivačica retrospektivno prepoznaje najavljujući znak svoje nadarenosti i njime potvrđuje kontinuitet u kojem se život ukazuje kao neprekinuti dokaz vjere, zato primjer završava zaključkom kojim se protekli život pokazuje usklađen s najavom iz djetinjstva: "I tako je to ostalo."

Ako postavimo pitanje o tome što je ostalo, proizlazi da je ostala prošla sadašnjost: "A ja šutim, molim se." Ostala je sklonost i potreba za molitvom, pa se tako jednom rečenicom čitav životni vijek pretvara molitvenu sadašnjost. Kazivačica zna, međutim, da nije svetica, stoga se u kazivanje uvodi diskontinuirana radnja koja ima ulogu da potvrdi i istakne trajnost i ustrajnost njene molitvene orijentacije koja se održala usprkos smetnjama:

"Bože, bilo je i grijeha, bilo je i svakako. Čeljad u mladosti i zgrješi. Ne morem ja reći sad, ispovijedala sam se, idem u crkvu. Išla sam i u Međugorje, četiri puta bila sam u Međugorju."³³

Opis prizora u konoplji ima težište u prezentnom obliku: "čujem, šutim, molim se"; slijedi oblik prošlog vremena kojim se iskazuje ponavljanje sadašnjosti: "I vječno sam zazivala..."; trajnost ponavljanja molitve (zazivanja) nazvana je vječnom, što znači postojanom, trajnom; molitvom se sadašnjost sakralizira i promovira u vječnost.

Diskontinuirana radnja, grijeh, uvodi se u trajnu sadašnjost tako da je popraćena i neutralizirana uopćavanjem, izricanjem takozvane vječne istine: "Čeljad u mladosti i zgriješ". O grijehu, međutim, kazivačica ne govori kao o molitvi u prvom licu: "A ja šutim, molim se," Ne kaže, na primjer: "Griješila sam" nego upotrebljava bezlični oblik: "bilo je", bezlično "es", pa kaže: "Bože, bilo je i grijeha, bilo je i svakako". I dok je molitva duboko lična aktivnost u kazivanju u prvom licu, grijeh se javlja kao bezličan oblik, distanciran od kazivačice; priznaje ga i ujedno uopćava tako da grijeh pripisuje svim mladim ljudima.

Uopćavanjem grijeh se apstrahira, dok se molitva konkretizira mjestom i glagolskim vremenom. Nasuprot bezličnim obliku iskaza o grijehu, za ispovijed je, kao i za molitvu, upotrebljeno prvo lice: "ispovijedala sam se". Neutralizacija diskontinuirane radnje, grijeha, nastavlja se i ukazivanjem na još jednu trajnu sadašnjost: "idem u crkvu". Iskaz o tome da je bila u Međugorju, predstavlja

³² Nav. zbirka, str. 159.

³³ Nav. zbirka, str. 159.

prošlost koja teži ponavljanju, bila je u Međugorju četiri puta, što ima također ulogu neutraliziranja grijeha.

Sve u ovoj govornoj cjelini ide za tim da potvrdi kontinuitet molitve i okrenutosti Bogu: "I tako je to ostalo." Grijeh je iskušenje protiv kojega postoji ispovijed, odlazak u crkvu, hodočašća i molitva kojom se uspostavlja stanje ispravnosti.

Životi svetaca poznaju također iskušenja i upravo se u iskušenjima potvrđuje i ponovno uspostavlja, kroz posrnuće i pokajanje, kontinuitet ispravnog i uzornog kršćanskog života.

Prema književnom modelu i žanru života svetaca, žena je u pripovijedanje uvela i grijeh iskazan bezličnim oblikom u prošlom vremenu. Narušavanje, diskontinuitet, javlja se u prevladavajućem okviru trajne sadašnjosti, vječnosti.

Retrospektivom (zaključno: "I tako je to ostalo.") objašnjava se i utemeljuje sadašnjost ili neko sadašnje svojstvo, pa je kazivačica, iz osme decenije života, pogledom u djetinjstvo sagledala pređeni put ne samo u ozračju vjere nego i u kontekstu pučkog nabožnog štiva kojeg nije čitala, nego je slušala u propovijedima i na hodočašćima, gledala je i filmove s nabožnom tematikom u Švicarskoj, dok su joj neke priče o životima svetaca čitali naglas iz suvremenog crkvenog tiska. Pokazala mi je tekst o životu sv. Bone što su joj drugi čitali i zatražila da joj ponovno čitam naglas.

Svoj život ispričala je u detalju i cjelini po uzoru na živote svetaca i svetica. Ne postoje, naime, nikakvi razlozi za sumnju u istinitost njezina sjećanja iz djetinjstva, isto onako kao što ne postoje razlozi da se sumnja u istinitost svih ostalih doživljaja o kojima čovjek pripovijeda, mislim prije svega na pripovijedanje usmenih predaja o susretima i doživljajima onostranog svijeta.

I Ljuba Kurjaković imala je takav doživljaj, točnije dva doživljaja, jedan noćni, a drugi pred večer; kad ih je ispričala, rekla je:

"I da ne postoji ništa, to nije istina. Postoji! Duh postoji!"³⁴

Tvrđnjom da postoji ono što je nevidljivo i neobjašnjivo, kazivačica je posegnula, ustvari, za argumentom o postojanju treće božanske osobe u Trojstvu, pa se tvrdnja o postojanju duhova onostranog svijeta, vjerovanja u duhove, miješa s postojanjem Duha svetog.

Mješavina noćnih duhova usmenih predaja i kršćanskog naučavanja o Trojstvu, slobodno fluktuiranje raznih oblika vjerovanja i vjere, obilježava pučku religioznost.

Ako ponovno promotrimo cjelinu koju možemo nazvati autobiografskim govornim žanrom, pažnja se zaustavlja na konoplji. U sjećanju na djetinjstvo, konoplja je detalj koji ne pripada sjećanju djeteta; malo dijete ne zna gdje se sakrilo, nego kazivačica, stara žena, vidi i prepoznaje visoko raslinje kao "konoplju" o kojoj se zna da može izrasti dva do tri metra u visinu. Konoplja služi u književnoj cjelini kao paravan kojim se podrazumijeva da je dijete potpuno skriveno majčinom pogledu. U zeleno skrovište dopire jedino majčin glas koji nas informira o dobu dana, ručak, podne, najviša točka dana, dok se dijete skriveno moli; pripovjedačica ne zna koliko je djetetu godina, određuje ga kao "malo dijete".

---

³⁴ Nav. zbirka, str. 168.

Obavijest o ručku predstavlja, u odnosu na uzvišenost čina molitve, banalnu obavijest na koju se dijete ne odaziva: "A ja šutim, molim se." Molitva se zbiva u podne ili oko podneva, doba dana kad je sunce u zenitu, pa se uzvišenost čina molitve podudara s najvišom točkom sunčeve putanje i u krajnjoj liniji sa svetošću broja dvanaest.

Veza je s vanjskim svijetom jednosmjerna: glas majke dopire do djeteta, dok molitva nije glasna, inače bi majka saznala gdje se dijete nalazi. S druge strane konoplje poništava se vrijeme u nadvremenosti, vječnosti, okrenutosti Bogu. Molitva se zbiva kao bezglasna struja svijesti koja se odvija paralelno s glasnim razmišljanjem i zabrinutošću majke: "Jooj, Bože, pa kud mi je to dijete dopalo, veli, pa treba ručat." To može biti ulomak dijaloga i glasno monološko razmišljanje u potrazi za djetetom koje se za to vrijeme obraća vrhunskom sugovorniku, Bogu; to je Bahtinov nadadresat.³⁵

I dok se s jedne strane konoplje vodi briga o tjelesnoj egzistenciji, uzimanju hrane, s druge je strane nečujna briga usmjerena duhovnoj egzistenciji, budućnosti izjednačenoj s vječnošću, to je molitva za milost mudrosti, milost duhovnog svjetla, nasuprot opasnosti odsustva duha, što znači mraka. U oba slučaja, u brizi za tjelesnu kao i u brizi za duhovnu egzistenciju, dolazi do obraćanja Bogu.

Autobiografski govorni žanr ukazuje se kao dijaloški, ispričan je na način koji vodi računa o odgovoru, o mogućem odgovoru slušatelja, sugovornika i o mome stavu istraživača dok slušam i snimam.

"Ja kad sam bila malena, to nije za pripovjedat, možda nećte čak ni vjerovat."

Na kraju je uključena mogućnost slušanja i reagiranja ostalih potencijalnih sugovornika, pretpostavka, naime, da ni drugi, možda, ne bi povjerovali u opisani prizor iz djetinjstva. Pripovijedanje je scenski i dijaloški organizirano, režirano paravanom konoplje s dvoje protagonista i vrhunskim nadadresatom Bogom.

Dijalog sa scene nastavlja se u dijalog s publikom, prvo sa mnom, a zatim s ostalim potencijalnim slušaocima i recimo uvjetno gledaocima. Kazivačica pretpostavlja reagiranje koje scenu prihvaća kao nevjerovatnu. Očekuje moju reakciju u vidu nevjerovanja i nevjerice, pa to isto očekuje i od ostalih sugovornika.

Kazivačica pripovijeda i sama odgovara na svoj govor, daje mišljenje o onome o čemu upravo pripovijeda i na taj način, izjašnjavajući se o svom govoru, poziva slušatelja, sugovornika, da se izjasni što znači da se uključi u dijalog:

" - to nije za pripovjedat"

" - možda nećte čak ni vjerovat"

" - vi to možda vjerovali il' ne vjerovali"

" - To sad kad bi nekom pričala"

" - možda ne bi vjerovao".

Ne očekuje se pasivno slušanje, samo snimanje, nego izjašnjavanje, čuđenje pred neobičnim i nevjerovatnim prizorom, scenskim prizorom, ali otvorena je također mogućnost opoziciji, nevjerovanju i negiranju u mogućnost postojanja takva prizora.

³⁵ Mihail Mihajlovič Bahtin, *Literaturno-kritičeskie statyi*, "Hudožestvenaja literatura", Moskva 1986, str. 498.

Ovom autobiografskom govornom žanru, prethodilo je moje raspitivanje da li je i majka kazivačice imala istu religioznu nadarenost.

Usljedio je odgovor i kao primjer i potvrda najranijih nagnuća, kazivačica je opisala spomenutu scenu iz djetinjstva.

" - Da li je i vaša mama bila uz crkvu? (D.Z.)

- Da sad, išla je ona u crkvu, ne da nije, al' ne mogu reć' nije onol'ko shvaćala kol'ko sam ja. Ja kad sam bila mala, to nije za pripovjedat ..."³⁶

Zašto kazivačica očekuje da joj se neće vjerovati i da nije lako povjerovati u predočenu scenu? Prizor je neubičajen, čudan, dakle, paradoksalan. Ne očekuje se od malog djeteta okrenutost nadnaravnom. Grčka riječ: paradoxos, znači neočekivan, neobičan, čudan.

Fundamentalni pogled na svijet ranog srednjevjekovlja uslovljen je principom "para-doksa", piše Averincev kao i o estetiци paradoksa kojom se ujedinjuje raznorodno.³⁷

Suočeni smo sa scenom u kojoj dijete moli za milost mudrosti što je paradoksalno, jer se mudrost pripisuje zrelom životnom dobu i, prije svega starosti. Kao bitno obilježje ranosrednjevjekovne retorike, S.S.Averincev navodi:

"Svet hrišćanina ispunjen je isključivo "čudnim" i "novim", "neverovatnim" i "nezamislivim", "nečuvenim" i "neviđenim", "neobičnim" i "neopisivim" stvarima...".³⁸

U pučkoj književno-nabožnoj sferi čitanja i pripovjedanja (u propovijedima) o životima svetaca i čudima koja im se pripisuje, na primjer o čudima koja se vezuju uz svetišta, Marija Bistrica, upravo u takvom štivu omiljenom vjernicima, književno je produktivan pogled na svijet određen principom paradoksa:

Umrli ožive, neizlječivi bolesnici ozdravljuju, slijepi progledaju, nerješivi problemi rješavaju se na neočekivan i neuobičajen način; svemu tome prethodi molitva pa se, kao izraz i dokaz duboke vjere, zahvaljujući molitvi odnosno vjeri događa ono što je nevjerojatno, neobično i nezamislivo.

VII.

Svoj život i događaje iz vlastita života, Ljuba Kurjaković sagledava i književno organizira u svjetlu pučke religioznosti i pogledom na svijet koji je određen principom paradoksa.

Na isti način, karakterističan za pučke nabožne priče, ispričat će kazivačica kako je riješila do posljednjeg trenutka nerješiv novčani problem uoči svadbe svoje kćeri. U priči izostaje objašnjenje o motivaciji s kojom je čovjek došao i ponudio joj da na svoje ime digne kredit, a kad ona proda kravu da vrati dug u gotovom novcu. Težište pripovjedačkog objašnjavanja položeno je na molitvu i vjeru u svetog Josipa: "Ja sam tako svetog Josipa zamolila, svetog Josipa, kao da sam ga vidila, nisam ga vidla, kao da jesam: - Sveti Josipe, ako mi ti pomogneš, to će sigurno još sve bit! I tako ja imam vjeru kao da ja sa svetim Josipom

³⁶ Nav. zbirka, str. 158-159.

³⁷ Sergej Sergejevič Averincev, *Poetika ranovizantijske književnosti*. Preveli: Dragoljub Nedeljković i Marija Momčilović, Beograd, 1982, SKZ, Književna misao, knj.13, str. 164.

³⁸ Ibid.

razgovaram, a ne dovle da je došlo, neg' dovle, prešlo preko glave, a ne sam' dovle (pokazuje rub šalice s kavom) zlo jelte, teret!"³⁹

Premda kazivačica poznaje čovjeka koji joj nudi pomoć, ona ga u pripovijedanju pretvara u bezimenog "jednog čovjeka" koji dolazi samo zato što je čuo za njen problem, stoga se rješene situacije ukazuje kao čudo:

"Kad, jedno jutro, evo jednog čovjeka k meni, znate, i kaže:

- Ljuba, ja sam čuo da ti ne moreš krave prodat, da se ne moreš snaći Mandici za stvari, za tu otpremninu. Jesi l' ti zato da ja teb' dignem zajam, a ti meni posle podaj novce, kad ti budeš. -Jesam, kako ne!"⁴⁰

U pripovijedanju su razlozi zbog kojih se čovjek javio sa svojom ponudom sporedni. Primarna je usredsređenost pažnje na molitvu koja se ukazuje ne samo kao izraz vjere nego i kao sredstvo za realizaciju praktičnog cilja:

"I fort sam rekla: - Ako to sveti Josip naštima, to će još sve bit. U zadnji čas, zadnji su časovi bili, al' ja sam samo tako, i to je sveti Josip napravio i niko drugi! Pa ko to vjerovao il' ko to ne vjeruje! Al' ja to tako vjerujem kao da sam ja š njime razgovarala, kao da sam ja njega zamolila i on je rekao: - Dobro, ja ću to tebi napraviti. I to j' se meni dogodilo! Je l' to nije jedna poštena istina? To je istina!"⁴¹

Zaključno, po treći put, kazivačica objašnjava rješene neizvjesne situacije: "To sam zamolila svetog Josipa i to j' mi se stvarno dogodilo. Ne bi drukčije. On je sigurno poslo tog čovjeka!"

"Jedan čovjek" javlja se na isti način u kazivanju žene koja je pripovijedala o tome što je pročitala u nabožnom tisku, u "Glasniku sv. Josipa". Na pitanje što joj se najviše sviđa i što najradije čita, žena je odgovorila: "E, sviđa mi se to najviše, ovo što mole i što se ispuni koješta."⁴²

Molitva je u takvim slučajevima ne samo izraz vjere nego i vjerovanja, naime, ako je ispravno "upotrijebljena", donijet će neposrednu praktičnu korist. Kazivačice naglašavaju da molitva treba biti usrdna, ne smije se moliti mehanički i pri tome biti odsutan duhom ili povremeno pomisliti na nešto drugo. Premda molitva ne smije biti mehanička, jer u tom slučaju i nije molitva, njena se upotrebna vrijednost naglašavanjem ispunjenja praktičnih želja očituje kao mehanička u smislu kako je vjerovanje odnosno praznovjericu odredio L. Kolakowski.

Žena koja je tražila majstora da popravi krov kuće nakon potresa, utiče se molitvom sv. Josipu zato što je on bio tesar:

"Ona se molila, kad sutradan, ona se ustala, na večer se ona molila. Kad ona ujutro, izašla je van i tako gledala je na tu kuću, kako će, šta će. Kad najedamput, ide čovjek jedan i kaže:

- Gospođo, kaže, ja sam čuo da vi trebate jednog cimermana, tesara?

Kaže: - Joj, da, trebam, nikog ne mogu...

- Pa et', ja sam kaže, ovaj, to radim, pa ako trebate."⁴³

Prema književnom modelu pučkih nabožnih priča, ispričala je Anka Živković (r. 1899) razrješene teške situacije iz gladnih, ratnih dana. U teškoj potrazi za

³⁹ Nav. zbirka, str. 136.

⁴⁰ Nav. zbirka, str. 137.

⁴¹ Nav. zbirka, str. 138.

⁴² Katica Živković, rođena Korić, 1924. u Davoru; nav. zbirka, str. 297.

⁴³ Nav. zbirka, str. 298.

kruhom, ona se vraća kući neobavljena posla i ugleda kruh na krevetu. Kruh se našao iznenada, kao da je "pao s neba"! Neobično, nevjerovatno i nečuveno, paradoksalno rješenje. Iznenadnju prethodi molitva iskazana kao misao na Boga i kao struja svijeti:

"Kad ja, o Bože dobri, daj nam prijatelja, đe bi se čovjek snašo da kupi brašna. Ja idem kući, kad ja otvori vrata od sobe, na mome krevetu - kruh! Prozor sam ostav'la, pol prozora da bude zraka za u sobi, onda j' bila stara kuća, ovo je sve obnov'lo se, znate; tu smo imali isto tol'ko veliku staru kuću. A ja kažem:

- Jooj, Bože, pa koji taj prijatelj da nam taj kruh dâ!"⁴⁴

Iznenadnost i neočekivanost rješenja iskazuje se zavisno-složenom rečenicom; iznenadjenje se priprema najavom zavisne rečenice: "kad ja otvori vrata sobe", "kad jedno jutro", "kad, sutradan", "kad najemput".

Vremenskim rezom: "kad" najavljuje se i nastupa prekid uobičajenog toka zbivanja i nastupa neuobičajena i neobična realizacija: kruh na krevetu, čovjek pred kućom ili u kući nudi svoju pomoć. Vremenskim rezom dolazi do manifestacije nadnaravnog rješenja, ispunjenja molitve.

Zahvaljujući molitvi Majci Božjoj, kazivačica dobija ponovno ličnu kartu koju su joj ukrali na proštenju u Mariji Bistrici. Molitva nije bila uzaludna, naime, nije bila bez neposrednog efekta; žena upozorava da treba iskreno moliti: "ne samo blebetat" i "ne treba čovjek sumnjat". Kao što je molitva svetom Josipu doživljena kao neposredni razgovor sa svecem, tako je i u obraćanju Majci Božjoj došlo upravo iz neposrednosti do "prijedloga" moliteljice:

"Onda sam išla u crkvu, pa sam kleknila, pa sam Majku Božju molila: -Majko draga, uslišaj me, ništ' ti drugo ne predlažem, neg' da me uslišaš. Molim te, ne treba mi novac vratit, kad je već pohlepno, koja osoba, muški ili ženski, bila za novac, pa uzela novac, samo da mu prosvjetli Bog pamet da mi lektimaciju vrati. -

Onda je teško bilo doć do lektimacije, dva mjeseca trebaš čekat dok ju dobiješ; ak ćeš na put ne smeš bez nje biti."⁴⁵

Nastupa vremenski rez i zavisnom se rečenicom najavljuje preokret u neuobičajeno:

"I ja, ni prošlo ni četrnaest dana, kad ja, pozovu mene, milicija mene pozove u Gradišku. (...) Kad ja došla tamo, kaže:

- Evo, stigla je vaša lektimacija."

Neobično i neuobičajeno izaziva iznenadjenje i to se u pripovijedanju takvih i sličnih događaja iskazuje na razne načine; kazivačica opisuje svoje raspoloženje koje se proteže gotovo do granice straha, ali na toj granici zastaje, dok preko te granice kreću doživljaji o kojima se pripovijeda u usmenim predajama.

"... iznenadila sam se, šta oni mene trebaju, jelte, nisam ništa počinila, možda nešto da dokažem, nisam se baš bojala, al' sam bila iznenadena."⁴⁶

Pripovijedanjem se ponovno stvara iznenadjenje i očekuje ista reakcija onoga tko sluša, očekuje se sudjelovanje u neobičnom događaju, a sudjelovanje se potvrđuje upravo doživljajem iznenadjenja. Ako slušatelj nije iznenaden i to pokaže izrazom lica, gestom ili riječima, pripovjedač se povlači i odustaje od pričanja sličnih

⁴⁴ Nav. zbirka, str. 27.

⁴⁵ Nav. zbirka, str. 5.

⁴⁶ Nav. zbirka, str. 6.

doživljaja. Aktivnim slušanjem sudjeluje se u oživljavanju i življenju neobičnog, nesvakodnevnog, ono se ponovno čini prisutnim i - istinitim! Istinitost se potvrđuje aktivnim slušanjem.

"I to j' se meni dogodilo! Je l'to nije jedna poštena istina?"

To je istina!"⁴⁷

Zato što sam bila iznenađena i što me svaki put ponovno iznenađuju takva kazivanja, kćerka Anke Živković podsjetila je majku na još jedan događaj: "Daj, na groblju, kad su ti ukrali, u Gradiški, isto tako."

Na podsjećanje, stara je žena odgovorila: "Jooj, onda sam se svetom Anti molila." Ukradeni novci nađeni su i po njih kazivačica odlazi u župni ured; tome je prethodila molitva:

"Kad na jednoć podne, ona je jelte u podne kren'la od kuće, i neko mene zove: - Kumo, kumo!"⁴⁸

Kćerka nije pripovijedala o neobičnom, ali je potvrdila iz svog iskustva da molitva i sveti Ante pomažu u traženju i nalaženju izgubljenog:

"Ovako, isto, ja sam' izmolim šikverušu. Odem u sobu, nema i nema i nema te stvari! Ja dođem, ono ko da je neko metnio! Sveti Ante pomogo!"⁴⁹

Vremenski rez iskazan je i u ovom sučaju istim redosljedom zavisnom rečenicom u kojoj je "kad" skriveno: "Ja dođem (Kad ja dođem), ono ko da je neko metnio!"

Znak je poruka

Kad su Ljubi Kurjaković predložili da uđe u Treći red, ona je odbila iz osjećaja samokritičnosti, zato što se ne smatra boljom od drugih žena, k tome je i nepismena. Nakon toga, redovno se molila svetom Franji, kako kaže, baš kao da je ušla u Treći red.

"A tud je bilo pobožnih žena isto, gđe sam ja bila u Dragaliću, i govorili meni da idem u Treći red. A ja sam rekla da ne možem. Čast Bogu, i sve ću poštivat, al' ja ne znam, reko, čak ne znam ni čitat, i ne znam ja kako bi se onda trebala vladat."⁵⁰

U tom kontekstu, slučajno nađena stvar pretvara se u znak providnosti i poruke s višim značenjem. O tome što je našla, pričala je samo jednoj snahi iz straha da joj se netko ne bi smijao. Ton kojim je pričala o svom otkriću u ormaru, podrazumijevao je i njeno očekivanje da i ja u nađenom predmetu prepoznam istu poruku.

"I ja sam jednu stvar našla koju nisam ostav'la. I ni danas, kad bi neko reko: - Gor'ćeš ko sveti Nikola Tavelić, il' ćeš kazat otkud ti je to, ja to ne b' mogla reć'. Ja b' izgor'la, a ne b' mogla točno reć' otkud men' to. Ja sam našla jednu stvar u mojoj sobi, sa'ću ja vama to pokazat, a ja to još nisam otkrila."⁵¹

⁴⁷ Nav. zbirka, str. 138.

⁴⁸ Nav. zbirka, str. 10.

⁴⁹ Nav. zbirka, str. 13.

⁵⁰ Nav. zbirka, str. 189-190.

⁵¹ Nav. zbirka, str. 190.

Iz porculanskog ćupa za bijelu kavu, izvadila je bijelu pletenu vrpca (gurtu) poput onih za povlačenje, potezanje zavjesa. Rekla sam da je vrpca sigurno za zavjese, ali da je nalik opasaču, na što je kazivačica dodala: "Za Treći red!"

"To je bilo u robi, među mojom robom. Ja našla. Kad sam ja vidla na šta to liči, ja sam to sprem'la i nek' to bude spremito."⁵²

U trenutku kad je prepoznala u bijeloj pletenoj vrpici mogućnost da posluži kao opasač, franjevački opasači su barem dvostruko deblji od te vrpce, nastupio je karakterističan vremenski rez kojim se ulazi u vrijeme neobičnog i neuobičajenog: "Kad sam ja vidla... ja sam to sprem'la..." Vrpca je poruka i kazivačica mi je pokazala "pismo" kako bi od mene čula potvrdu svog "čitanja". O neobičnim iznenađenjima, kao i o istinitim doživljajima usmenih predaja o susretima s numinoznim bićima i silama, pripovijeda se samo onda kad je čovjek siguran da ne će biti ismijan što znači da se u oba slučaja očekuje aktivno sudjelovanje slušanjem, iznenađenjem, čuđenjem i podsjećanjem na slične događaje i doživljaje. Kazivačica je odbila da uđe u Treći red, pa pojava bijele pletene vrpce u tom kontekstu može djelovati kao opomena i podsjećanje na odbijanje kao i na latentnu mogućnost izmjene odluke; na kraju, moguće je u tome očitati i značenje da kazivačica pripada Trećem redu što god sama mislila o tome. Iznenađujuće je u tome što je "netko" stavio vrpca u ormar upravo među njene stvari, "netko" ili "nešto" iznad našeg poimanja.

Na pitanje da li se boji živjeti sama u kući i usto čuvati praznu sinovljenu kuću pored svoje, dok sin s obitelji živi i radi u Švicarskoj, Ljuba Kurjaković je odgovorila glasno i tonom dokazivanja:

"Tu je Bog! Tu je Bog! Tu je Bog! A zašto se onda dogodi i onima koji su u kontaktu s nek'ma? Zašto se i onima onda nešto dogodi, a ja sam sâma i tu je Bog. Tol'ko ja vjerujem, znate."⁵³

Stoga što religiozni čovjek vjeruje da nije sâm niti prepušten samome sebi, sve što se događa može poprimiti dublji smisao; kad se sve okolnosti objasne, ostaje stalno prisutna mogućnost da su protagonisti zbivanja pokrenuti višom voljom.

Kazivačica je rekla da je uvijek bila povezana sa crkvom. Na pitanje da li je bila u Rimu, odgovorila je da je bila u "Ajzimeltu" u Švicarskoj kod sina i čuvala unuke. Ističe da je bila u deset crkava u Švicarskoj i kao zaključak, nakon pričanja o proštenjima na kojima je učestvovala, objasnila mi je: "Đe se ide u crkve, meni bude slađe!"⁵⁴ Broj deset javlja sa kao značajan i sveti broj, jer odgovara broju deset Božjih zapovijedi.

Za mistične i metafizičke doživljaje postoji određenje: "slatko, slatkost"; nazivom za tjelesni okus, opisuje se mistično i metafizičko iskustvo u nabožnoj literaturi kao i u pučkim nabožnim pjesmama. Upravo takvo iskustvo poznaje kazivačica Ljuba Kurjaković kad kaže da joj je "slađe" tamo gdje se ide u crkvu.

---

⁵² Nav. zbirka, str. 191.

⁵³ Nav. zbirka, str. 141.

⁵⁴ Nav. zbirka, str. 184.

VIII.

Pripovijedanjem o neobičnom i nesvakodnevnom rješenju teških ili nerješivih životnih situacija, dolazi do prekida u prirodnom i povijesnom toku vremena; vremenski rez označen zavisnom konstrukcijom: "Kad..." označava prekid profanog vremena, pa rečeničnim obratom, prvo zavisnom, a zatim glavnom rečenicom, dolazi do transcendiranja stvarnosti, do prekoračenja granica prirodnog i svakodnevnog svijeta, manifestacijom nadrazumskog i natprirodnog. Naglim vremenskim rezom, kazivačica npr. kaže: "najemput", dolazi do bliskog susreta profanog i svetog!

Za pripovijedanje o takvim događajima i doživljajima potrebno je saučesništvo u slušanju, sluh za transcendentno, za ono što Lešek Kolakowski naziva svakodnevnom metafizičkim iskustvom koje ima i sferu usmenog i pisanog (tiskanog) književnog očitovanja, sferu pučke književno-nabožne realizacije.

Teško je zamisliti hinjeno zanimanje za određene teme, jer se od slušanja očekuje, kao i uvijek kad je u pitanju usmeno pripovijedanje, aktivno slušanje. U slučaju pričanja o neobičnim i neočekivanim rješenjima svakodnevnih životnih situacija u kojima dolazi do reza u profanom vremenu kako bi nastupila i očitovala se nadmoć i djelotvornost svetog vremena molitve, od slušatelja se očekuje i više od aktivnog slušanja, očekuje se neka vrst saučesništva u događaju tako da se slušatelj opredijeli za sveto i njegovu prevlast i nadmoć nad profanom sferom svakodnevnog života. Očekuje se znak čuđenja, divljenja, odobravanja i eventualnog raspitivanja kojima se još više ističe neočekivanost rješenja, dok bi znači nesudjelovanja u pričanju o događaju, otvorena sumnja, doveli do prekida kazivanja i raspada pripovjedačke zajednice. Budući da se radi o istinitom događaju, ističe se da je to "živa istina" kao i u pripovijedanju usmenih predaja, pripovjedač i slušatelj jasno su opredijeljeni: istina se ili prihvaća ili osporava, ne postoji treća mogućnost. Pripovijeda se, nazovimo to uslovno, o "malim čudima", o praktičnim čudima svakodnevnice u širem društvenom kontekstu vladajućeg, sekulariziranog pogleda na svijet i kazivačice na razne načine pokazuju da su svjesne opasnosti da ispadnu smiješne i ponekad otvoreno kažu da bi se netko mogao tome smijati, kao npr. Ljuba Kurjaković koja je pazila kome će se povjeriti kad je našla spomenutu već vrpču - poruku Trećeg reda. Činjenica da sam se pozivala na preporuku gvardijana, bila je od velike pomoći za stvaranje povjerenja, dok je ostalo ovisilo dobrim dijelom o načinu mog slušanja i učestvovanja u pričanju.

Čitanje nabožno-poučnog štiva kao i slušanje propovijedi prisutno je u pripovijedanju o istinitim događajima iz svakodnevnog života ne samo kao književni uzor nego se o pročitanoj i slušanoj dalje pripovijeda kao o događaju iz neposredne okolice, pa se poziva i na ime osobe koja je za događaj čula da se dogodio baš u istom tom mjestu.

Tako je iz nabožno-poučnog štiva ili propovijedi prešao u usmeno pripovijedanje poučni primjer, egzempel, prilika o ženi koja radi nedjeljom i peglom nanosi opekotine Majci Božjoj:

"Kaže, jedna je žena pegljala i na jedan puta, nedjelja je bila, i na jedan puta pokaže se pred njom jedna žena u samim krastama, ranama sve.. A ona kaže: -Ostavi tu peglu!

A ja, kaže, nju gledam: -Joj, pa šta je vama? -

Nije ona znala da je to neki lik, da b' to moglo biti nešto.

- Jel' vidite, kaže, šta vaša peglja meni napravi! -

I ona je, ovaj, toga je nestalo. Toga je više nestalo, kaže, i onda je ona to znala pričat."⁵⁵

Tek nakon mog raspitivanja, kad se po svemu činilo da je cjelina završena, kazivačica je rekla da je to bila Majka Božja. U nabožno-poučnom štivu javlja se ime Majke Božje obično na početku teksta ili se u naslovu najavljuje čudo koje je učinila; ponekad može to biti i neka svetica koja se dovodi u vezu s učinjenim čudom, stoga sam i postavila pitanje tko je bila žena sva u ranama. Nakon odgovora, uslijedila je razrada izravne pouke, pa se pripovijedanje egzemplja prelama u dva dijela. Prvi dio ispričan je s osobinama usmene predaje u kojoj se javlja "lik" odnosno "nešto" nepoznato, onostrano: "da b' to moglo biti nešto". Upravo u prvom dijelu kazivanja dolazi, međutim, do karakterističnog vremenskog reza, do prekida svakodnevnice i svakodnevnih aktivnosti. Vrijeme zbivanja susreta nije profano vrijeme, nego sveto vrijeme nedjelje koje žena narušava uvođenjem profane aktivnosti. Za razliku od usmene predaje, u prvom je planu pouka i odsustvo straha pred "pojavom". Ponavljanjem, dva puta, naglašava se iznenadnost prekida profane aktivnosti, pa se u oštini prekida književno realizira nadmoćno očitovanje svetog i izvan-prirodnog:

"... i na jedan puta, nedjelja je bila, i na jedan puta pokaže se pred njom jedna žena..."

Kazivačica izgovara riječ "najedamput" kao tri riječi: na jedan puta. Trenutačnost vremenskog reza iskazuje se, ustvari, usporavanjem i time naglašavanjem nadrealnosti pojave "jedne žene".

U drugom dijelu kazivanja egzemplja, nakon odgovora na moje pitanje, nastupa mirno vrijeme pouke koja upućuje na "vječnost" odnosno na trajnu sadašnjost koja se iskazuje kao doživotno važeća odluka: "Nikad više, dok živim...".

Drugi dio kazivanja egzemplja:

" - Tko je to bio? (D.Z.)

- Majka Božja! Majka Božja se pokazala i rekla je, kaže:

- Vidite, to je sve vaša peglja men' napravila. -

Ona u samima, kaže, ranama. Onda, sam' kaže, ta žena je zaplakala, rekla je: - Nikada više, dok živim, i mojoj djeci i sve, kažem nek' ne pegljaju. -

Osim ono nešto, neku sitnicu što baš moram. Znam, kad mi smo bile cure, idemo u crkvu, ono kako vidiš da mi je nešto pogužvano ili bluza il' haljina, onda ajd' to malo, a vako, sad veš, ja to nikada nisam radila. Tako sam to čula."⁵⁶

Činjenica da je primjer čula od drugih, dodatni je pokazatelj da se o pročitanoj nabožno-poučnom štivu ponovno pripovijeda i ono postaje sa specifičnostima pučke književne pouke i dijelom usmeno-književnog repertoara.

Motiva grijeha počinjenog nedjeljom, što se može dogoditi kad se sedmi dan radi umjesto da se posveti Gospodu, javlja se kao egzempl u pripovijedima 17. i

⁵⁵ Nav. zbirka, str. 269-270.

⁵⁶ Nav. zbirka, str. 270-271.

18. stoljeća. U knjizi Elfriede Moser-Rath *Predigtmärlein der Barockzeit* nalazi se egzempel o ženi koja je nedjeljom htjela ispeći kruh. Kad je stavljala kruh u peć, opekla joj je ruke "skrivena nebeska vatra".⁵⁷ Rijedak je, međutim, primjer da se opekotine umjesto na grešniku, javljaju na Majci Božjoj; kažnjavanje se većinom "upisuje" na koži počinitelja grijeha. Pojava pegle, vidljivo je zatim da kazivačica misli na električnu peglu, karakteristična je pojava osuvremenjivanja usmenog pripovijedanja i prenošenja onoga što je pročitano ili slušano u propovijedi. Realije iz svakodnevnog života pridonose uvjerljivosti cjeline i konkretiziraju čudo kao što pridonose i neposrednosti pouke.

Rane koje se javljaju na Majci Božjoj, ukazuje se sva u krastama, analogne su raširenoj pouci i predodžbi o ranama koje čovjek svojim grijesima uvijek iznova pričinjava Isusu. U nabožnim pjemericama 19. stoljeća, u kojima je sadržana rukopisna i tiskana građa ranijih stoljeća, najčešće se ponavljaju stihovi kojima se zorno podučava kako čovjek svakodnevnim grijesima neprekidno ranjava Isusa. Primjera ima dovoljno, navodim stihove iz knjige Antuna Josipa Knezovića: "Put nebeski" iz 1746. godine, iz pjesme: "Od suda strašnoga"; čovjek ne može spavati od straha pred Strašnim sudom. Pokazat ću na primjeru što ga je ispričao Franjo Buturac, da je kazivač prisustvovao manifestaciji istog straha, može se reći, nedavno.

"Ako duže kad počiva
Trudno tulo, misao moja
Mira u snu ne uživa,
San jest pokoj brez pokoja.

Ukazanja sanjajući
Jer prida mnom takva vidim
Da od straha vas drščući
Oznojim se i približim."⁵⁸

Rane Isusove izazivaju u grešniku strah upravo zato što ih je svojim grijesima prouzročio:

"Kad zagledam svete rane,
Koje s grijesih ja ponovi'
Koje ufanje meni ostane,
Kakav strah će biti ovi?"⁵⁹

U poučno-nabožnim pjesmama prizor s ranama izaziva emocionalnu reakciju, a isto se događa i u egzemplu koji je ispričan kao istinit događaj i doživljaj neke žene iz istog mjesta: "Onda, sam' kaže, ta žena je zaplakala ...". Nakon emotivne reakcije slijedi "preokret" i odluka: "Nikad više, dok živim ...". Pouka se pokazuje djelotvornom.

⁵⁷ Elfriede Moser-Rath, *Predigtmärlein der Barockzeit. Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des oberdeutschen Raumes*. Berlin, 1964. Walter de Gruyter et. Co., str. 399.

⁵⁸ Antun Josip Knezović, *Knjižica molitvena koja se zove Put nebeski iz različiti knjižica izabrana i ujedno sastavita, koja ukazuje svakom grišniku put dobrog življenja, S'dopuštenjem starešina*. Tlačena u Budimu, kod Veronike Nottensteinin. udovice. 1746, str. 762-763.

⁵⁹ Nav. djelo, str. 764.

Poučno-nabožno štivo koje je čitala ili čula od drugih, Katica Živković pripovijeda u istom nizu s usmenim predajama, onako kako se prisjeća onoga što je čula ili čitala. Ispričala je niz usmenih predaja koje je čula u rodnom selu Davoru gdje je rođena. Predaje je slušala od ujaka o kojemu priča s divljenjem i ističe kako se razlikovao od ostale braće, volio je djecu, skupljao ih oko sebe i pripovijedao im o svojim neobičnim noćnim doživljajima.

U pripovijedanju Katice Živković često se javlja riječ "na jedan put" ili se ista riječ javlja kao cjelovita: "najemput", vezana često uz vremenski veznik "kad": "Kad, najemput". Zavisnom konstrukcijom rečenice izražava se prodor svetog u svakodnevnicu, kao što se najavljuje i prodor onostranih sila i numinoznih bića u ovaj svijet u pripovijedanju usmenih predaja. Dok numinozno, onostrano izaziva strah i nesigurnost u čovjeku, pripovijedanje o prodoru svetog i njegovoj nadmoći, pobuđuje vjeru i razvija pouku. Razliku između usmene predaje i legende o čudu, pokazala sam na primjeru legende o čudu Gospe sinjske iz 1715. godine.⁶⁰

Vjera i vjerovanje miješaju se u pripovijedanju kao i u svakodnevnom životu. Utilitarnost se u krajnjoj liniji podrazumijeva u vjeri, jer je cilj usmjeren konačnom Spasenju. Težnja neposrednoj utilitarnosti koja se očituje u mišljenju da pravilno "primijenjena" odnosno izgovorena molitva djeluje na neposredno razriješenje situacije i pridonosi evidentnoj materijalnoj koristi, čovjek nalazi izgubljeno ili mu se vraća ukradena vrijednost, dovodi očitovanje vjere u blizinu vjerovanja, stvarajući amalgam pučke vjere u svakodnevnom životu.

Primjer pučke religioznosti iz vlastitog djetinjstva u Pleternici ispričao je Franjo Buturac kao šaljivi događaj u kojem je, međutim, pohranjen autentični čovjekov strah pred Sudnjim danom i Strašnjim sudom:

"To kod mene, đe sam rođen, nas bilo petoro djece. I sad, uoči svetog Nikole, tam' ide krampus i Nikola, ko i svuda. I sad, baka nama priča, kaže, kad bude Sudnji dan, kako će to bit'. Mama isto tam' nešt' radi, baka po malo priča i kunja, kunja.

Kad najedemput pod prozorom neka klepka! Joj, baka skoči, pa u sob'cu, pa za vrata, mama za njom i po redu poslagali se svi i sad šutimo. Kad, najedemput mama kaže: - Pa šta mi ovdje radimo? -

Kaže baka: - Pa to nije Sudnji dan?! -

Pa, kaki Sudnji dan! (Smije se kazivač.) Kad, oni pod prozorom, krampus i Nikola: - Pa, kaže, kud ste vi pobjegli? -

Kaže baka: - Pa ja mislila da to Sudnji dan."⁶¹

Pučke nabožne pjesme o prijetećem Sudnjem danu i strašnom Sucu, o paklu i paklenim mukama, čitale su se tokom 19. stoljeća u pjesmarici fra Marijana Jaića: "Vijenac bogoljubnih pjesama" koji je tiskan u devetnaest izdanja. U "Pjesmi o Sudcu" strah održava čovjeka budnim, ako zaspi, strah ga ponovo budi:

"3. Ako kad me primi sanak, od straha se probuđujem,
Eto, mislim, sudnji danak, glas od strašne trublje čujem.

⁶⁰ Divna Zečević, "Transformacija legende o čudu Gospe sinjske iz 1715. godine u hrvatskoj usmenoj i pisanoj književnosti", referat održan na znanstvenom skupu: Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti, u Sinju, od 23-24.X.1987. Objavljeno u *Zborniku Cetinske krajine*, knj. 4, Izdaje: Kulturno društvo "Cetinjanin", Sinj 1989, str. 199-217.

⁶¹ Nav. zbirka, str. 106-107.

4. Ako meni veće sada, srce drhće, vene, sane,
Što će biti, mislim, kada dan on' strašni meni svane?"⁶²

O sudnjem danu i Posljednjem sudu govorilo se u propovijedima, pa se strah širio usmenim i pisanim putem, ne samo u našim krajevima nego u cijeloj katoličkoj Evropi, kako je to u svojim studijama pokazao Jean Delumeau na brojnim primjerima rukopisne i tiskane građe.

Rijedak je, međutim, primjer usmenog svjedočenja o strahu pred Sudnjim danom u kontekstu svakodnevnog življenja u nas kao što je navedeno kazivanje Franje Buturca u kojem strah zahvaća tri generacije. U tome se ogleda priroda straha. Neposredno nakon zemljotresa u Banjoj Luci, pričaju da je čovjek sjedeći u kavani ugledao na ulici prijatelja i skočio da ga sustigne. Za njim su, međutim, potrčali svi iz kavane, iz straha da je prvi osjetio podrhtavanje tla.

U primjeru što ga je ispričao Franjo Buturac, strah je neposredno prisutan jer bakā pripovijeda: "kad bude Sudnji dan, kako će to bit". Strah ostaje trajno prisutan i obnavljan u pučkoj religioznosti do danas. Na pitanje kako će biti kad nastupi Sudnji dan, žena Franje Buturca rekla je da će biti potpuni mrak u kojem će moći gorjeti jedino "Marinska svijeća". Pučka pobožnost daje u svemu prednost Mariji, pa stara žena rođena 1899. godine kaže da se svaki dan moli Majci Božjoj: "Njoj najprije, najprije njoj, a onda Srcu Isusovom." Kad je njena kćerka rekla da je za dušu pokojnika najbolje zapaliti svijeću, njena je majka asocijala i ponovila ono što je čitala ili slušala s propovjedaonice:

"Što je svijeća? Svijeća je svjetlo, a svjetlo je Isus. Zato na grob cvijeće kitimo, al' svijeća je najvrednija."⁶³

Učenje napamet pitanja i odgovora ima porijeklo iz srednjevjekovlja, iz "Lucidara"; taj se književni poučno-zabavni oblik poučavanja zadržao do novijeg vremena, njime se prenose i ozbiljni i šaljivi sadržaji.

Kazivačica Ljuba Kurjaković obećala je da će mi reći molitvu koju nikad nisam čula, zove se: "Jedinstvo". Tekst je izgovorila u obliku pitanja i odgovora i rekla da su to stari ljudi molili pored umirućeg čovjeka. To je oblik književno-nabožnog poučavanja zasnovanog na sažimanju, na ponavljanju naučenog; kod svakog novog odgovora ponavlja se sve što je prethodno naučeno u odgovorima. Apokrifnost molitve koja izražava pučku pobožnost ogleda se i u činjenici da sadrži trinaest pitanja, a ne dvanest koji predstavlja sveti broj.

"Pita sveta Gospa:- Šta je trinaesto u Boga? Odgovor" Trinaesti Bog koji na visoku sjedi, po svem svijetu gledi."⁶⁴

Navodim prva tri pitanje i odgovora koji sadrže nejasnoće usmenog učenja i prenošenja teksta:

"Pita sveta Gospa:- Šta je prvo u Boga? Odgovor: Jedinstvo jest jedan Bog. - Pita sveta Gospa:- Šta je drugo u Boga? Odgovor: Dvi su table, svete, slavne, sveti Križi slavni koji nas čuva i brani. Jedinstvo jest jedan Bog. - Pita sveta Gospa: - Šta je

⁶² Marijan Jaić, *Vienac bogoljubnih pjesama, koje se nedjeljom i prigodom različitih svetkovina pod Š. Misom o i drugih bogoljubnosti pjevati običaju*. U Budimu, tiskom i troškom Martina Bago-a i sina, 1898., str.190.

⁶³ Nav. zbirka, str. 39-40.

⁶⁴ Nav. zbirka, str. 177.

treće u Boga? Odgovor: Tri su patrijarka: Abram, Izak i Jakov. Dvi su table svete, slavne, sveti Križi slavni koji nas čuva i brani. Jedinstvo jest jedan Bog."⁶⁵

U vrijeme kad je naučila pitanja i odgovore, Ljuba Kurjaković je bila potpuno nepismena što nije predstavljalo prepreku za pučko književno-nabožno obrazovanje koje se širi ne samo pisanim nego i usmenim putem.

Šale i šaljive dosjetke vezane uz svece i hodočašća, javile su se u razgovoru nakon uspostavljanja povjerenja slušanjem istinitih događaja iz svakodnevnog života u kojima je sveto pokazalo svoju nadmoć nad profanim. Tek prihvaćanje svetosti, a ne poricanje, omogućuje šalu u kojoj se u humornom svjetlu javlja čovjek i njegov odnos prema svetom.

Uz lokalnog sveca, svetog Linarta, vezuje se šala s poznatim motivom pijane žene koji se javlja kao sastavni dio radnje u opširnijim pričama:

"Jedna baba iz Posavine došla u hodočašće svetom Linartu i ponela rakije i peciva. I ne pije ona tu rakiju, nego umaće pecivo u rakiju. I kad je pojela i pop'la rakiju, onda kaže:

- Ooo, sveti Linarto, kako oni tako govore, ooo, sveti Linarto, ja došla da obidem tebe, a ti obilaziš oko mene. (Smijeh.)

- Ja došla da obidem tebe, a ti obilaziš mene."⁶⁶

Tako se dio šaljive priče pripovijeda kao samostalna cjelina ponešto bliska vicu, međutim, nije vic jer nije usredotočen na trenutačno razrješenje u igri riječi koja je ovdje naznačena igrom posvojnih zamjenica: "Ja došla da obidem tebe, a ti obilaziš oko mene". Na pozadini svetosti, čovjek je taj koji postaje smiješan.

Šaljivu priču u kojoj dolazi do zamjene uloge čovjeka s kipom sveca, motiv registriran u Aarne-Thompsonovom indeksu priča (AT 1829), ispričao je Franjo Buturac. Udovica se obraća molitvom kipu sveca koji na drastičan način potvrđuje svoju ljudskost:

"Sveti Ante, daj, vidiš kakva sam sirota, daj mi pomози!

Daj mi makar sto dinara da kupim djeci kruva!"

Prosjak koji na mjestu kipa sv. Ante stoji čitav dan za pedeset dinara, odgovara:

"Dob'ćeš moj, kaže, ja stojim za pedeset dinara ovdje, a ja ć' tebi dati sto!"⁶⁷

Socijalni razlozi ne izazivaju sažaljenje, premda se kaže da udovica ima troje djece. Smiješno izbija iz kontrasta uzvišenosti mjesta i svetosti molitve i na drugoj strani drastične ljudskosti: prizemnosti fiziološkog organa.⁶⁸

Motiv osvete na kipu sv. Antuna, poznat u Aarne-Thompsonovu indeksu pod brojem AT.1479xx, ispričala je kao istinit događaj izvrsna kazivačica usmenih

⁶⁵ Nav. zbirka, str. 175.

⁶⁶ Nav. zbirka, str. 65-66.

⁶⁷ Nav. zbirka, str. 112.

⁶⁸ Na varijantu ovog motiva upozorila me je dr. Maja Bošković-Stulli, u svojoj zbirci *Narodne pripovijetke i predaje otoka Brača* ZIF, Sig. 885/1973, str. 230, pod brojem 45. "Isuse moj, daj mi sreću!", Drugi dio kazivanja:

"O, dobro je. Kad su narod već otišli vanka, a jedna stara žena ostala u crkvi. I onda išla k križu i klekla pa će ti, sama bila u crkvi:

- A Isuse moj, daj mi sreću da mi se kćer uda. Isuse moj, ma dragi moj Isuse, ja sam velika grješnica, koliko sam ja tebe uvrijedila. (Pobožnim molećivim glasom.) I ona ga znate po nogama gladi. A on hizak, ne može trpiti, hizav, pa će ti: - Šta ću ti dati, govori, sreću, ja visin, govori, za pet forinta na križu, a da ću ja tebi dati sreću!"

predaja Katica Živković. Na pitanje da li je čula da molitve sv. Antunu pomažu i da li joj je u tome netko pričao, odgovorila je:

"Pa, čitala sam kako je sveti Antun, sad to je o djevojki i o curi. To sam čula zapravo. Kaže, djevojka se jedna molila svetom Antunu uvijek, za sreću, a imala kip svetog Antuna i, kaže, ona je molila se, molila, pa to prošlo već par godina, nikako ni se sreća njoj ... I ona spremala sobu i ona taj kip baci kroz prozor. I na jednog dečka baš spane i on uze, taj se kip nije razbio, neg' je on unco unutra. Unese unutra, kaže: -Gospodična, je l'ovo vama palo? -

I ona kaže: - Da, da, eto ja spremam, pa mi je eto pao. Jooj, pa nije se, nije se polupao.

I oni, eto vidite da sveti Antun tu je pomogo i to joj je bila sreća. Taj joj je dečko, momak, eto ona je na njega bacila. Et' vid'te, kako je sveti Ante pomogo."⁶⁹

Primarna je u ovom slučaju, kao i u egzemplu o ženi koja je peglala nedjeljom, pouka da molitva nije uzaludna. Slučajnost da kip padne na momka, pretvara se u promisao i potvrdu djelotvornosti molitve. Poriijeklo egzempla o ženi koja pegla nedjeljom, iz pučkog književno-nabožnog štiva ili iz propovijedi, potvrđuje se upravo u duhovnosti pouke, grijeh se ne ispisuje na koži grešnika, nego se izaziva emocionalna reakcija pogledom na patnje nevinog, tj. na opekotine Majke Božje.

Kip izbačen kroz prozor, vraća se na vrata, pa se sreća, nakon mnogih molitvi, ukazuje kao neminovna.

IX.

Kazivačica koja je svoj život sagledala retrospektivno kao život svetice, ispričala je u obliku egzempla, poučnog primjera, svoj doživljaj iz Međugorja. Budući da je polupismena, egzemple je imala priliku slušati u propovijedima ili usmenim prenošenjem primjera iz propovijedi. Činjenica koju navodi, da je četiri puta bila u Međugorju pridonosi pojačavanju efekta poučnosti i vjerodostojnosti ispričanog primjera-doživljaja.

Budući da se takvi doživljaji, mogli bi ih nazvati i 'primjernim doživljajima', pričaju u svakodnevnim razgovorima, to istraživača upućuje na poznatu ali nedovoljno istraženu pojavu svakodnevnih književnih pouka koje se u različitim oblicima izmjenjuju među sugovornicima. Pripovijedanjem i razmjenom raznovrsnih pouka utvrđuje se i provjerava međusobna suglasnost, istomišljenost i, u krajnjoj liniji, stabilnost etičkog poretka.

I dok se u književno-povijesnom smislu egzempli svrstavaju u srednji vijek, na njihovu prisutnost nailazimo u svakodnevnoj književnoj praksi, dakle, ne samo u propovijedima nego i u razgovorima.

Prisutnost pročitane i slušane pučke nabožne književnosti nastavlja se i osjeća u usmenom opticaju: nabožna književnost ostaje djelatna kao uzor i književna dioptrijska koja se sagledavaju i prenose osobni doživljaji. To znači da kazivač ne raspolaže drugim motrištem kojim bi iskazao svoje ili tuđe doživljaje i događaje.

⁶⁹ Nav. zbirka, str. 301-302.

Mihail Bahtin piše da se u procesu govora rukovodimo predstavom o formi cjeline namjeravanog iskaza, tj. o izabranom govornom žanru. Izbor svake pojedinične riječi u tom je smislu "inficiran" izražajnošću cjeline.⁷⁰

U slučaju snimljenog kazivanja egzemplja, detalji i cjelina određeni su osnovnim didaktičkim svojstvom žanra: u središtu pažnje nalazi se grijeh sumnje i pokajanje.

" - I onda, čujem ja jedne godine, kaže, svako prepričiva, neko nešt' kad ode tam', svi, neko-nešt' priča, jel'te, pa i sama sam pomislila: -Bože dragi, pa svi divane, svako na svoj način divani, da l' je sve to istina?!

Kaže, jedan je čovjek slikao križ, kaže, i uslikala se slika Gospina i ko hostija. Nije to slika, nego kod križa velikog slika.

I ja sam pomislila te godine: - O, Bože dragi, Bože, oprosti mi, al' zbiljam svatko svašta priča, da li je sve to istina il' nije, znate. I tako sam ja, možda sam zgriješila i jesam zgriješila.

Kad sam došla druge godine, ja sam naišla na tog čovjeka, pa nam je pokazivo te slike. I zamislite vi sad taj slučaj! Nit ja znam 'ko je taj čovjek, ni otkud je taj čovjek, ima aparat oko sebe i pokazuje narodu te slike. Bilo nas stotine. Onda sam se ja pokajala. Bože, ja sam posumnjala da li je to sve istina što narod priča, a vid'te nakom se na neki način ukaže. Onda kad priča, ko nije vidio, taj možda ne vjeruje, jel'de?

On je slika samo križ, nije ni on vido ono što j' se uslikalo, znate, neg' je vidio kad je slika bila gotova, onda j' vidio i on.

Mi smo njega mol'li da on to nam' proda. Veli: -Ni za kakve novce! Ja sam to posli kol'ko put slika, više nisam dobio tu slika.

Tako da to nema sumnje (Izgovara pojačanim energičnim glasom), neg' da je to stvarno neka istina!"⁷¹

U pripovijedanju doživljaja naglašavaju se realne okolnosti iz kojih je doživljaj prozašao: raznolika pričanja i reagiranja hodočasnika iz Međugorja. Iz jezgre stvarnosti, izdvaja se pomisao, trenutak sumnje. Sumnja označava zastoj u vjerovanju, prepreku na putu do istine; sumnjom se obilježava zaplet radnje, dramatičnost trenutka koji se ponavlja i time produžuje.

Do pokajanja i razrješenja sumnje dolazi posredstvom slučajnosti. Slučaj se javlja kao slučaj providnosti, dakle u afirmativnoj funkciji potvrđivanja vjere u svrsishodnost Stvoriteljeva ustrojstva svijeta: slučaj potkrepljuje vjeru u čudo. Pokajanjem se uspostavlja i učvršćuje pokolebana vjera. Na kraju pripovijedanja, kazivačica energičnim tonom i pojačanim glasom isključuje svaku mogućnost sumnje u ono što je ispričala, isključuju se dodatna pitanja i bilo kakvo raspitivanje slušatelja: "Tako da to nema sumnje"!

O sumnji se prvi put govori izravno:

1."Bože dragi, pa svi divane, svako na svoj način divani, da l' je to sve istina?". Drugi put, kazivačica se već distancira od svoje sumnje, izricanjem molbe "oprosti mi":

⁷⁰ Vidi bilješku br. 35, str.457.

⁷¹ Nav. zbirka, str. 162-163.

2. "O, Bože dragi, Bože, oprosti mi, al' zbiljam svatko svašta priča, da li je sve to istina il' nije, znate."

Slijedi ambivalentna svijest o grijehu: "možda sam zgriješila i jesam zgriješila". Kad je druge godine ugledala fotografije o kojima je slušala pričanja hodočasnika, žena se pokajala. Treći put spominje se sumnja u novom kontekstu pokajanja pred "dokazom" :

3. "Bože, ja sam posumnjala da li je to sve istina što narod priča,
a vid'te nekom se na neki način ukaže."

Izravno obraćanje slušatelju počinje od trenutka raspleta sumnje:
"I zamislite vi sad taj slučaj!"

Premda je poučnost prisutna u cjelini kao njeno nedjeljivo svojstvo, direktna pouka slijedi nakon pokajanja, nakon trećeg obraćanja Bogu, vrhunskom adresatu, a zatim neposrednom slušatelju: "a vid'te nekom se na neki način ukaže".

U cjelini ispričanog egzemplja, primarno je postojanje i opovrgavanje sumnje. Direktnoj pouci prethodi poziv slušatelju, ne samo da se uključi u zbivanje, jer se to podrazumijeva već činjenicom slušanja, nego je to poziv na intenziviranje pažnje u odlučnim trenucima raspleta, dokidanja sumnje i otvaranja sumnjom neometane vjere i povjerenja u čudo.

Slučajnost susreta s fotografom kome se ukazala ne samo Gospa, nego i simbolika hostije, naglašena je isticanjem odnosno negiranjem prethodne slutnje o tom čovjeku: "Nit' ja znam tko je taj čovjek, ni otkud je taj čovjek". Dva puta ističe se njegov jedini znak raspoznavanja: "ima aparat oko sebe, drži on aparat i te godine oko sebe". To može biti profesionalni fotograf ali i turist. Insistiranjem na realiji (aparat), ukazuje se na ukorijenjenost čuda u realnosti, ali i na uvjerljivost raspleta sumnje. Navođenjem raznolikosti pričanja i reagiranja hodočasnika iz Međugorja, ocrtava se stvarnost iz koje izrasta doživljaj odnosno poučni primjer ili egzempl. U svrhu dokaza ističe se da je osim kazivačice još na stotine hodočasnika vidjelo fotografije na kojima se ukazala Majka Božja i hostija: "Bilo nas stotine", što latentno podrazumijeva da su u čudo povjerovali i svi koji su vidjeli fotografije.

***

Analiza kazivanja snimljenih u Cerniku pokazala je književno djelatnu prisutnost pučke nabožne književnosti, što znači da ta književnost omogućuje svom sloju čitalaca i slušalaca doživljavanje i reproduciranje stvarnosti, svakodnevnice, događaja i osobnih doživljaja, prema usvojenom uzoru i modelu kojemu književno korijenje seže u srednji vijek čija književna tradicija sa svakim pripovijedanjem, npr. egzemplja, ponovno oživljava zajedno sa trajnom sadašnjosti pogleda na svijet koji se može odrediti kao mješavina vjere i vjerovanja, što podrazumijevam pod pojmom pučke religioznosti i pobožnosti. Usporedo s tim živa je i nedjeljiva prisutnost usmene književne tradicije pripovijedanja predaja o susretima i doživljajima vezanim uz manifestacije iracionalnog onostranog svijeta. Ako se vjera odredi kao nadracionalni fenomen, a doživljajna sfera usmenih predaja kao iracionalni fenomen, tada se sfera analiziranih kazivanja u ovome radu može odrediti kao prožimanje čovjekovih nadracionalnih i iracionalnih potreba i sklonosti u životu i književnosti.